

**MBO
BurgerschapLab**

2019

Eindrapportage

Colofon

Auteurs: Alieke Hofland, Jeroen Kraan, Sara van Kesteren, Pieter Baay, Natalia van Luijn, Fabian Vlastuin en Chiem Helsen (ecbo), Dennis van den Berg, Stéphanie van der Raad, Willemijn de Jong, Emma Vermeulen en Bas Nieuwenhuizen (Kenniland)

Vormgeving: Marcel Oosterwijk (Kenniland)

Contactgegevens

Expertisecentrum Beroepsonderwijs
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
T 073 687 25 00
www.ecbo.nl

Kenniland
De Ruijterkade 128
1011 AC Amsterdam
T 020 575 67 20
www.kl.nl

Auteursrechtelijke informatie

Tenzij anders vermeld is alles in dit werk gelicenseerd onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal (CC BY 4.0). Dit betekent dat je deze publicatie mag kopiëren, aanpassen en verder verspreiden, zelfs voor commerciële doeleinden, zolang je de maker van het werk vermeldt, een link naar de licentie (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) plaatst en aangeeft of het werk veranderd is.

Als je deze publicatie wilt hergebruiken kun je de volgende methode van naamsvermelding aanhouden:

'Eindrapportage MBO BurgerschapLabs', ECBO (2019), [CC BY](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Inhoudsopgave

1 Voorwoord	5
2 Managementsamenvatting	9
2.1 Probleemstelling	9
2.2 Uitvoering	9
2.3 Belangrijke bevindingen tijdens het MBO BurgerschapLab	10
2.4 Conclusie	11
3 Inleiding	13
3.1 Aanleiding	13
3.2 Context	14
3.3 Het doel	14
3.4 Leeswijzer	15
4 De staat van Burgerschap in het mbo	17
5 Voorstellen	22
5.1 Analyse van de voorstellen	22
5.2 Eigenaarschap van de studenten: de student als co-auteur van burgerschapsonderwijs	24
5.3 Naar buiten met burgerschap	57
5.4 Kaders	69
5.5 Bekwaamheid docenten	73
5.6 Imago	86
6 Reflectie	92
6.1 Opzet	92
6.2 Teams	92
6.3 Lab-methode	93
6.4 Kwaliteit van de voorstellen	95
6.5 Neveneffecten	98
7 Conclusie	100
8 Laatste woord, door een student	102

1 Voorwoord

Beste lezer,

Voor je ligt het resultaat van vijf maanden werken aan meer inspirerend burgerschaponderwijs in het mbo. Ruim 100 studenten en docenten gingen in het najaar van 2018 samen de uitdaging aan: in vier bijeenkomsten concrete voorstellen ontwikkelen om het vak burgerschap te verbeteren. Deze brochure vertelt het verhaal van de creativiteit en energie die deze bijeenkomsten losmaakten.

Het belang van goed burgerschaponderwijs behoeft weinig toelichting. Het vak burgerschap biedt studenten een perspectief op de wereld om hen heen en stimuleert hen om te reflecteren op hun eigen rol daarin. Dat is ook van belang in het kader van gelijke kansen voor studenten die vanuit huis minder ondersteuning hebben gekregen bij het vergroten van hun zelfvertrouwen en wendbaarheid. In een snel veranderende samenleving kunnen met het vak burgerschap bovendien tegenstellingen in de klas worden overbrugd. Kennis van onze democratie, maatschappelijke ontwikkelingen en gedeelde waarden zijn hiervoor essentieel.

Hiervoor zijn enthousiaste, goed voorbereide docenten nodig, en werkvormen die aansluiten bij de interesses en belevingswereld van studenten. In het BurgerschapLab stond deze uitdaging centraal. Door de ervaringen, kennis en ideeën van studenten en docenten als vertrekpunt te nemen hadden mijn collega's en ik bij de directie MBO van het Ministerie van OCW de hoop om concrete voorstellen met veel draagvlak (en het liefst een innovatief karakter) te verzamelen.

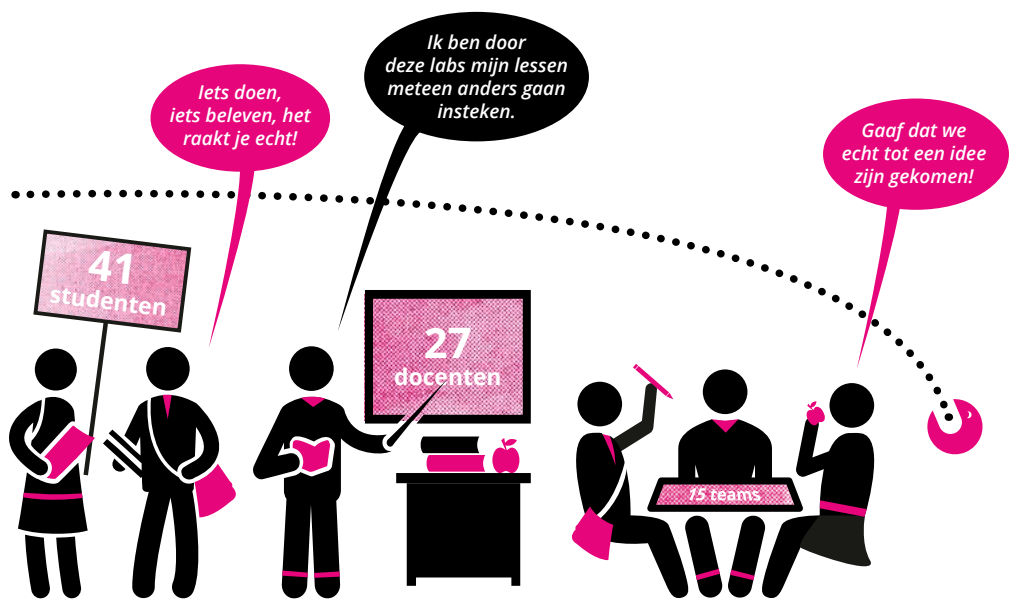
Ik ben verheugd dat deze hoop volledig terecht is gebleken. De opbrengst van de verschillende groepen is heel divers en concreet toepasbaar. Daarmee vormen de resultaten van het BurgerschaftsLab ook een mooie toevoeging aan de activiteiten die de mbo-instellingen en het ministerie sinds vorig jaar ondernemen in het kader van onze gezamenlijke Burgerschaftsagenda.

De komende maanden zullen drie voorstellen uit het BurgerschaftsLab in samenwerking met het mbo-veld en het ministerie worden uitgewerkt. Ik hoop dat ook de andere ideeën hun weg vinden naar de werkvloer van het mbo. In elk voorstel klinkt nadrukkelijk de stem van studenten door. Deze brochure geeft aan hen een podium. Zij verdienen het om te worden gehoord.

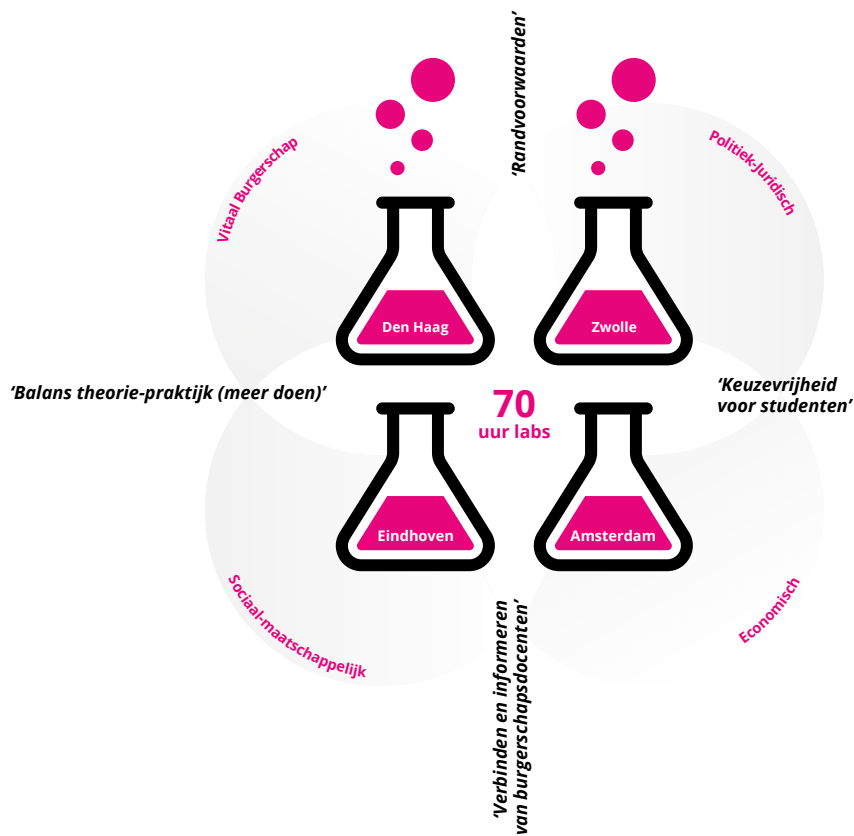
Ik wens je veel inspiratie en leesplezier,
Hans Hindriks Projectleider Labs - Ministerie van OCW

Managementsamenvatting

MBO BurgerschapLab in een notendop

2 Managementsamenvatting

2.1 Probleemstelling

In Nederland is in 2006 de wet op burgerschapsonderwijs ingevoerd voor primair, secundair en middelbaar beroepsonderwijs. Ondanks dat scholen het belang van burgerschapsonderwijs zien, en hier aandacht aan besteden, blijven scholen er mee worstelen.

Bij veel scholen is de visie op burgerschapsonderwijs nog in ontwikkeling en daarnaast zijn zij kennis aan het opdoen over hoe burgerschap geïntegreerd kan worden in het curriculum. In veel gevallen willen de docenten de lessen aantrekkelijker maken voor studenten, maar ontbreekt het de docent aan middelen om de lessen actiever te maken of passende activiteiten te organiseren. Docenten geven daarom vaak een eigen invulling aan het vak. Daarnaast is uit onderzoek gebleken dat we internationaal gezien tot de middenmoot behoren wat betreft democratisch bewustzijn¹ en in vergelijking met omliggende landen zelfs achter blijven.

Het burgerschapsonderwijs in Nederland vraagt dan ook om verbetering. Dit wordt ook gezien door de Nederlandse politiek en het huidige kabinet roept zelfs op tot een “verdere versteviging” van het burgerschapsonderwijs.²

2.2 Uitvoering

Kennisland en ecbo zijn in opdracht van het Ministerie van OCW een samenwerking aangegaan om tot beter burgerschapsonderwijs voor studenten van het mbo te komen. Om de studenten te helpen burgerschap uit te dragen en verder te ontwikkelen, is gestart met het MBO BurgerschapLab.

Tijdens deze labs zijn studenten en docenten samengebracht om samen, als gelijkwaardige deelnemers, in groepen te werken aan concrete voorstellen om het burgerschapsonderwijs te verbeteren. De labs zijn vier maal georganiseerd in de steden Amsterdam, Den Haag, Zwolle en Eindhoven, en faciliteerden het proces en inspireerden de deelnemers. Het doel was om tot minimaal tien concrete voorstellen

---

1 Munnikma, A., Dijkstra, A., Veen, van der, I., Ledoux, G., Werfhorst, van de, H. en Dam, ten, G. (2017). Burgerschap in het Voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief. *Amsterdam: Amsterdam University Press.*

2 <https://nos.nl/artikel/2204910-kabinet-wil-meer-burgerschap-op-scholen.html> (geraadpleegd op 18-02-2019)

te komen voor burgerschapsonderwijs in het mbo, die studenten en docenten motiveren en faciliteren. Daarnaast moeten deze voorstellen toepasbaar zijn binnen hun eigen scholen om het burgerschapsonderwijs daar te verbeteren. In de eerste bijeenkomst heeft de groep d.m.v. diverse werkvormen kennis gemaakt met elkaar en elkaars burgerschapsonderwijs. Tijdens het tweede lab werd van de teams gevraagd om dieper op het door hen gekozen verbeterpunt in te gaan en naar een oplossing te zoeken. Het derde lab stond in het teken van het concreet uitwerken van een definitief plan. Tijdens het vierde lab zijn de puntjes op de i gezet en zijn de voorbereidingen getroffen voor de presentatie.

2.3 Belangrijke bevindingen tijdens het MBO BurgerschapLab

Tijdens de labs is er veel gesproken over het huidige burgerschapsonderwijs en deze gesprekken gaven een algemeen, duidelijk, beeld. Zo blijkt het aanbod van onderwijs divers te zijn, zowel qua inhoud, vorm als beschikbare tijd. Daarbij kan de ene student het vak afsluiten met alleen bewijs van participatie, terwijl de andere student toetsen krijgt over de geleerde stof. Ook gaan scholen verschillend om met de burgerschapsdocenten.

Studenten en docenten konden heel concreet aangeven welke delen van het vak burgerschap werken en welke niet. Studenten gaven vaak aan zich niet betrokken te voelen bij de burgerschapslessen, vaak zitten ze de les alleen uit, en ook heerst het idee dat studenten niet serieus genomen worden. Docenten gaven veelal praktische bezwaren, zoals het rooster en de tijd. Ook geven docenten aan weinig waardering voor het vak burgerschap te ervaren. Er worden ook mooie momenten benoemd. Bijvoorbeeld als studenten en docenten buiten de kaders werkten, of wanneer er discussies in de klas ontstonden of uitstapjes waren waardoor het vak tot leven kwam. Door veel deelnemers worden verbinding, empathie en de ander respecteren en begrijpen als de belangrijkste pijlers van burgerschapslessen gezien.

Tijdens het MBO BurgerschapLab heerste er een gelijkwaardige, informele sfeer. Studenten en docenten zagen elkaar als gelijkwaardige gesprekspartner, al waren ze het niet altijd met elkaar eens. Maar men ging op een respectvolle manier met elkaar in gesprek of discussie. De mix tussen studenten en docenten bleek ook van toegevoegde waarde. De ideeën werden vanuit twee standpunten bekeken en hierdoor beter afgebakend. Opvallend was wel dat met name de docenten niet altijd aanwezig waren tijdens de labs. Ook vonden docenten het lastiger om concreet te worden dan de studenten. Tussen de labs door werd weinig vooruitgang geboekt met het concretiseren van de voorstellen. De teams vonden elkaar tijdens de labs en werkten daar aan de voorstellen.

De teams, bestaande uit zowel studenten als docenten, noemen verbeterpunten op het gebied van de eigen burgerschapsonderwijsontwikkeling, een divers lesaanbod en

meer activiteiten buiten het klaslokaal. De verbeterpunten zijn uitgewerkt in vijftien voorstellen. Na analyse bleek dat deze voorstellen te verdelen zijn in vijf verschillende thema's: inspiratie voor nieuwe onderwijsvormen, met burgerschap naar buiten, kaders, bekwaamheid van docenten en imago. Opvallend is dat er geen voorstel gaat over de inhoud van burgerschap.

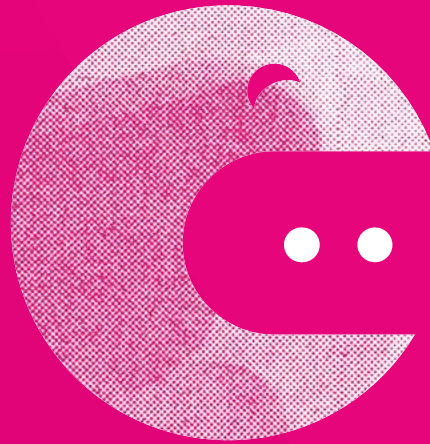
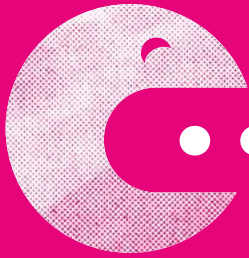
2.4 Conclusie

In het MBO BurgerschapLab is er door de teams hard gewerkt en nu liggen er vijftien concrete voorstellen. Voorstellen die gemaakt zijn door studenten en docenten, die daardoor dicht bij de onderwijspraktijk staan, in de meeste gevallen relatief makkelijk in te passen zijn in het onderwijs en een groot draagvlak hebben bij de deelnemers zelf.

De voorstellen vragen echter ook van scholen en de betrokkenen zelf om op meerdere niveaus aan de slag te gaan om het burgerschapsonderwijs een goede boost te geven en weer op de kaart te zetten. Voor de toekomst vraagt dit ook betrokkenheid van, onder andere, managers en externe partijen om hun rol te pakken in de (door)ontwikkeling van burgerschapsonderwijs en de ontwikkeling en uitvoering van de voorstellen.

Inleiding

3 Inleiding

3.1 Aanleiding

Het Nederlandse burgerschapsonderwijs heeft verandering nodig.³ Nederlandse scholieren en studenten hebben een gebrekkige kennis van onze rechtsstaat, democratie en mensenrechten. Internationaal gezien horen we wat betreft burgerschap tot de middenmoot; in vergelijking met omliggende landen zijn we achterblijvers. Ondanks de invoering van de wet op burgerschapsonderwijs in het mbo blijven scholen worstelen met het thema. Met de komst van de Burgerschapsagenda⁴ in 2017 willen het Ministerie van OCW en de MBO Raad het burgerschapsonderwijs op een hoger plan brengen.

Mbo-scholen geven aan burgerschapsonwikkeling belangrijk te vinden. Door de inspanningsverplichting moeten alle mbo-scholen in hun onderwijs aandacht besteden aan dit onderwerp. Toch ontbreekt op veel scholen een samenhangende en schoolbrede visie op burgerschapsonderwijs en is er nog onvoldoende kennis van hoe dit beter geïntegreerd kan worden in het curriculum.⁵ Daarbij sluit het burgerschapsonderwijs nog te weinig aan bij de ervaringen en leefwereld van studenten.⁶ Ook vanuit de politiek klinkt de roep om beter burgerschapsonderwijs steeds luider.⁷ Het huidige kabinet roept dan ook op tot een 'verdere versteviging' van het burgerschapsonderwijs.⁸ Het Ministerie van OCW heeft deze roep verwoord in de volgende opdracht: *'Het doel van deze opdracht is om te komen tot minimaal tien concrete voorstellen voor burgerschapsonderwijs in het mbo dat student en docenten motiveert en faciliteert'*. Studenten en docenten zijn gevraagd om met elkaar hun eigen onderwijs onder de loep te nemen en na te denken over manieren om tot beter burgerschapsonderwijs te komen: het MBO BurgerschapLab.

---

3 Lees hier het nieuwsbericht van de Inspectie van het Onderwijs: <https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2017/02/07/burgerschapsonderwijs-vraagt-verbetering>

4 Burgerschapsagenda mbo 2017-2021: een impuls voor burgerschapsonderwijs.

5 Inspectie van het Onderwijs (2016). *Burgerschap op school*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

6 Elfering, den Boer, & Tholen (2016). *Loopbaan- en burgerschapsonderwijs in het mbo*. Nijmegen: Consortium 2B MBO, een samenwerking van KBA Nijmegen en Researchned.

7 MBO Raad (2017). *Burgerschapsagenda mbo 2017-2021: Een impuls voor burgerschapsonderwijs*. Woerden: MBO Raad Zie ook JOB onderzoeksresultaten in OCW Offerteaanvraag ten behoeve van MBO BurgerschapLab (11 mei 2018).

8 Deze uitspraak deed minister Slob recentelijk naar aanleiding van de ICCS-rapportage 'Becoming citizens in a changing world'. De vraag naar beter burgerschapsonderwijs blijkt ook uit de 'Burgerschapsagenda mbo 2017-2021', opgesteld door het ministerie van OCW en de MBO Raad.

3.2 Context

De huidige samenleving kent een pluriforme samenstelling die wordt gekenmerkt door complexe vraagstukken en is gebaat bij mensen die sociaal en maatschappelijk competent zijn en hart hebben voor hun omgeving.⁹ Verschillende ontwikkelingen, waaronder ontzuiling, verstedelijking, migratie, mobiliteit, internationalisering en globalisering, hebben geleid tot nieuwe vormen van burgerschap. Dat vergt van burgers niet alleen kennis, houding en vaardigheden die betrekking hebben op de omgang met anderen, maar ook een hoge mate van zelfkennis, flexibiliteit, creativiteit en de bereidwilligheid tot een leven lang leren. In het mbo wordt hieraan gewerkt door middel van o.a. loopbaanoriëntatie en loopbaanbegeleiding (LOB), studie- en loopbaanbegeleiding (SLB) en natuurlijk door middel van het burgerschapsonderwijs. In de samenleving komen ook thema's voor die complex zijn en soms in de taboesfeer verkeren, waardoor deze moeilijk bespreekbaar zijn in de klas. Hierbij kan gedacht worden aan het migratievraagstuk of (homo)seksualiteit. Het burgerschapsonderwijs heeft dus een belangrijke functie en is complex en uitdagend doordat het verschillende competenties van studenten beoogt te ontwikkelen. Om een beter beeld te krijgen van het burgerschapsonderwijs zijn ervaringen van docenten en studenten van essentieel belang.

3.3 Het doel

Het centrale doel van het MBO BurgerschapLab is om te komen tot minimaal tien concrete voorstellen voor burgerschapsonderwijs in het mbo, die studenten en docenten motiveren en faciliteren, en daarmee het burgerschapsonderwijs een 'boost' te geven. In vier labs werken de deelnemers toe naar het opleveren van verschillende prototypes van burgerschapsonderwijs dat leerzaam, motiverend en vormend is. Daarnaast is het programma zelf een prototype van onderwijsontwikkeling. Met het MBO BurgerschapLab faciliteren we docenten en studenten om samen burgerschapsonderwijs te ontwikkelen. Deze co-creatie moet leiden tot beter burgerschapsonderwijs waar docenten en studenten zichzelf eigenaar van voelen. Tenslotte leidt het MBO BurgerschapLab tot een reeks aan inzichten over de staat van het huidige burgerschapsonderwijs in Nederland.

De opzet

Voor de ambitie om een meest representatieve deelnemersgroep te verwerven is het MBO BurgerschapLab verdeeld over vier steden. Hierbij is gekozen voor de steden: Den Haag, Zwolle, Eindhoven en Amsterdam. Verdeeld over vier bijeenkomsten zijn de deelnemers in alle steden in november, december (twee keer) en in januari bijeen gekomen om deel te nemen aan het MBO BurgerschapLab. Tijdens de bijeenkomsten is onder begeleiding van ecbo en Kennisland doorlopend toege-

---

9 Ten Dam, G., & Volman, M. (2007). Educating for adulthood or for citizenship: social competence as an educational goal. *European Journal of Education*, 42, 281-298

werkt naar definitieve voorstellen waarvan er uiteindelijk drie een startfinanciering ontvangen voor de uitvoering van deze plannen. Tijdens de slotbijeenkomst op 27 maart in Den Haag zijn alle voorstellen gepresenteerd.

3.4 Leeswijzer

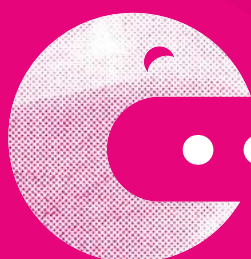
In deze eindrapportage wordt in het eerste gedeelte de opbrengsten van het MBO BurgerschapLab gepresenteerd. In het tweede deel, de reflectie, wordt dieper ingegaan op het proces van het MBO BurgerschapLab.

In hoofdstuk 4 wordt gereflecteerd op de staat van burgerschapsonderwijs, op basis van de gesprekken die tijdens de labs hebben plaatsgevonden. In hoofdstuk 5 worden allereerst de overkoepelende thema's en een analyse op de voorstellen gepresenteerd, waarna de concrete voorstellen volgen. Hierna volgt in hoofdstuk 6 een reflectie op de labs en worden in hoofdstuk 7 conclusies geformuleerd die volgen uit het gehele traject van het MBO BurgerschapLab.

Wij hopen dat deze rapportage de lezer inspireert om het burgerschapsonderwijs te ontwikkelen en te verbeteren!

De staat van Burgerschap in het mbo

4 De staat van Burgerschap in het mbo

Tijdens de labs is er veel gesproken over het huidige burgerschapsonderwijs. In het eerste lab heel specifiek, om zo tot thema's te komen waar verder aan gewerkt kon worden, maar ook tijdens de andere labs is er veel uitgewisseld over de staat van het burgerschapsonderwijs bij de individuen op school. Deze gesprekken geven ons een beeld over het huidige burgerschapsonderwijs.

Het aanbod van burgerschapsonderwijs blijkt divers, zowel tussen als binnen scholen. Dit kan gaan over inhoud, vorm of beschikbare tijd. De ene opleiding geeft bijvoorbeeld een uur per week burgerschap gedurende de hele opleiding. De andere opleiding besteedt twee blokken van tien weken aan burgerschap in het eerste jaar van de opleiding. De ene opleiding probeert de praktijk dicht bij de studenten te brengen met uitstapjes of gastlessen, terwijl de andere alleen een ingekochte lesmethode gebruikt. Daarbij kan de ene student het vak afsluiten met alleen bewijs van participatie, terwijl de andere student toetsen krijgt over de geleerde stof. Ook gaan opleidingen verschillend om met de burgerschapsdocenten. Bij de ene opleiding geven verschillende docenten naast hun hoofdvak nog een paar uur burgerschap, terwijl er bij andere opleidingen gespecialiseerde burgerschapsdocenten zijn. Ook is er een verschil te zien in de positionering van burgerschap in het curriculum, waarbij een duidelijk verschil wordt gezien tussen het zien van burgerschap als een echte kerntaak versus een instrumentele aanpak (hoe voldoe je aan de inspanningsverplichting).

Dat veel opleidingen worstelen met het geven van burgerschapsonderwijs bleek ook uit de labs. Deelnemers gaven aan veel ongenoegen te hebben en frustratie te ervaren als het gaat om de huidige staat van het burgerschapsonderwijs. Zowel op vorm, inhoud, docent- en studenteigenaarschap, kwalificaties, imago, kaders als maatwerk is wat aan te merken.

Studenten en docenten kunnen concreet aangeven welke delen van de burgerschapslessen werken en welke niet. Zo gaf een aantal studenten aan dat zij het idee hebben dat hun school het burgerschapsonderwijs niet serieus neemt. Het vak kunnen ze vaak met weinig inspanning halen en ze steken daar weinig van op. Tegelijk waarderen andere studenten hun burgerschapsprojecten waarin zij actief participeren, mede verantwoordelijk zijn voor de invulling van burgerschap en waar ruimte is voor 'uitjes' naar bijv. het gemeentehuis, de voedselbank of asielzoekerscentrum.

“We willen serieus genomen worden. Soms voel ik mij een kleuter, als ik werkboekopdrachtjes aan het aftikken ben, terwijl ik uitgedaagd wil worden door een goede docent.”

– Student

Docenten noemden vaak praktische bezwaren en belemmeringen, zoals het rooster, de tijd en weinig ondersteuning vanuit de schoolleiding. Dit beperkt het innovatief en creatief vermogen om de burgerschapslessen aantrekkelijk te maken. Docenten voelen ook vaak weinig waardering voor het vak burgerschap en hun rol; elke docent mag het vak geven en het is vaak het sluitstuk van docentinzet en roostering. Tegelijk valt op dat docenten die deze ruimte wel ervaren en gebruiken, hun lessen op creatieve manieren vormgeven waarbij ze expliciet zoeken naar aansluiting met de leefwereld van de student.

“Burgerschap is vaak een bezemvak waar iedereen die nog wat uurtjes over heeft op wordt gezet, tijdens de onhandigste momenten in het rooster.”

– Docent

Tevens gaven docenten aan dat niet alle docenten alle thema's bespreken, omdat zij wellicht bang zijn voor bepaalde opvattingen van studenten en dat dit de klas ontregelt. De deelnemers vinden juist dat over alle onderwerpen gesproken moet worden.

“Je houdt het in de klas, terwijl het gaat over de wereld.”

– Docent

Door zowel docenten als studenten wordt gesproken over veel (saaie) kennisoverdracht, waarbij eerder kwantiteit (veel maar oppervlakkig) het wint van kwaliteit (paar thema's waar veel diepgang in zit). Daarbij komt veel van de kennis al overeen met het vak maatschappijleer van het vo. Tegelijk worden mooie momenten in het burgerschapsonderwijs benoemd. Vaak ging het dan om de momenten waarbij studenten en docenten buiten de kaders gingen, er discussies in de klas ontstonden of uitstapjes waren waardoor het vak tot leven kwam.

De deelnemers geven naast concrete pijnpunten van het huidige aanbod ook concrete en scherp geformuleerde oplossingen (behoeftes) voor burgerschap. Zo willen studenten vaker en meer een rol spelen in de les, door bijvoorbeeld een thema aan te dragen en voor te bereiden. Ook moet de omgeving van de school veel meer gebruikt worden. De voedselbank, verzorgingstehuis of buurthuis zijn geschikte locaties voor een 'uitstapje'. *'Burgerschap moet staan voor levensecht onderwijs'*. Door de besproken thema's uit te diepen, projectmatig te werken en 'de werkelijkheid' er aan toe te voegen, leren studenten verschillende perspectieven op maatschappelijke zaken te ontwikkelen.

“Iets doen, iets beleven, is onthouden; het raakt je echt. In de klas zitten met een boek en je vraagt een uur later wat er is besproken, dan weet de helft het al niet meer.”

– Student

Zowel studenten als docenten geven aan dat de rode draad bij burgerschap mist. Studenten willen graag naar iets toe werken, iets met veel uitdaging. Docenten willen meer samenhang tussen de thema's die zij behandelen. Vanuit docenten en studenten wordt aangegeven dat de professionalisering van de docent te wensen overlaat. Docenten hebben het idee dat de minst bekwame docenten burgerschap geven op veel scholen. Burgerschap wordt hierdoor als een bijvak gezien en niet als een belangrijk onderdeel van de studie. Ook studenten willen beter opgeleide leraren, want 'sommigen snappen er niets van'. Docenten noemen een goede burgerschapsdocentopleiding als een groot gemis. Docenten willen namelijk beter weten waar ze aan beginnen.

Veel deelnemers noemen verbinding, empathie, de ander respecteren en begrijpen als fundament van burgerschap. Hierbij wordt meermaals Ik, de ander en de omgeving (de wereld, samenleving of maatschappij) genoemd.

De gesprekken tijdens de labs laten zien dat burgerschap binnen het mbo vaak een te marginale plek inneemt, dat docenten vaak weinig gefaciliteerd zijn in het ontwikkelen, geven en positioneren van burgerschapslessen en dat dit resulteert in het eerder genoemde 'werkboekopdrachtjes aftikken'. Hoewel burgerschapsonderwijs een goede invulling kan geven aan de pijler *Deelnemen aan de maatschappij* van de drievoudige kwalificatieopdracht, lukt het scholen nog onvoldoende om dit hiervoor voldoende in te zetten.

De voorstellen in het volgende hoofdstuk laten zien dat docenten en studenten gemotiveerd zijn om het burgerschapsonderwijs te vernieuwen en welke kansen zij hiertoe zien.

Voorstellen

5 Voorstellen

5.1 Analyse van de voorstellen

De vijftien voorstellen zijn onder te verdelen in vijf verschillende thema's die een beeld geven van de verbeterpunten van het burgerschapsonderwijs. Te weten:

1) Eigenaarschap van de studenten: de student als co-auteur van burgerschapsonderwijs

De teams constateren dat het burgerschapsonderwijs binnen en tussen de mbo-instellingen op verschillende manieren ingevuld wordt en niet overal even inspirerend is vormgegeven. Kenmerkend voor de voorstellen is de plek voor keuzevrijheid voor studenten. Verschillende groepen hebben de veronderstelling dat keuzevrijheid de studenten meer eigenaarschap zal geven over hun burgerschapsontwikkeling. Dit past ook juist bij de ontwikkeling van burger zijn: keuzes maken en op basis van de ervaringen die de keuzes met zich mee brengen leren en reflecteren. In de voorstellen komt de ambitie naar voren om het burgerschapsonderwijs meer divers in te richten en docenten te inspireren om buiten hun vaste programma andere werkvormen toe te passen. Daarbij wordt de student als co-auteur van zijn eigen burgerschapsonderwijs gezien.

2) Met burgerschap naar buiten

Verschillende voorstellen richten zich er specifiek op dat studenten tijdens de burgerschapstijd meer 'naar buiten' gaan. Verschillende keren wordt benoemd dat burgerschap nog vrij theoretisch is, terwijl burgerschap ook veel te maken heeft met 'doen', 'ontmoeten' en 'ervaren'. Zo stelt één van de voorstellen voor om studenten een budget te geven waarmee zij zelf hun burgerschapsactiviteiten kunnen financieren (zoals een museumbezoek of sportclub) in plaats van dat de school bepaalt wat er met de middelen voor burgerschap gebeurt. Twee andere teams ontwikkelen een lesprogramma waarbij activiteiten buiten de school centraal staan, maar wel gecombineerd worden met theorie.

3) Kaders

Dat scholen hun onderwijs op een eigen wijze mogen invullen, komt o.a. omdat burgerschap alleen een inspanningsverplichting kent. Eén van de teams stelt voor om dit kader anders in te richten en niet over een inspanningsverplichting, maar een 'ontwikkelverplichting' te spreken die scholen dwingt om na te denken over welke invulling van burgerschap ook daadwerkelijk een persoonlijke ontwikkeling bij de student teweeg brengt.

4) Bekwaamheid van docenten

Deze groepen signaleren dat iedere docent burgerschap zou kunnen geven, zonder specifieke opleiding. Dit komt niet ten goede aan de burgerschapslessen. De voorstellen richten zich op het bekwamen van de docenten. Eén van de voorstellen wil de docenten professionaliseren om hen bewust te maken van hoe zij zelf voor de klas staan. Weten zij in welke bubbel ze leven, welke vooroordelen ze hebben en hoe ze die ook meenemen de klas in?

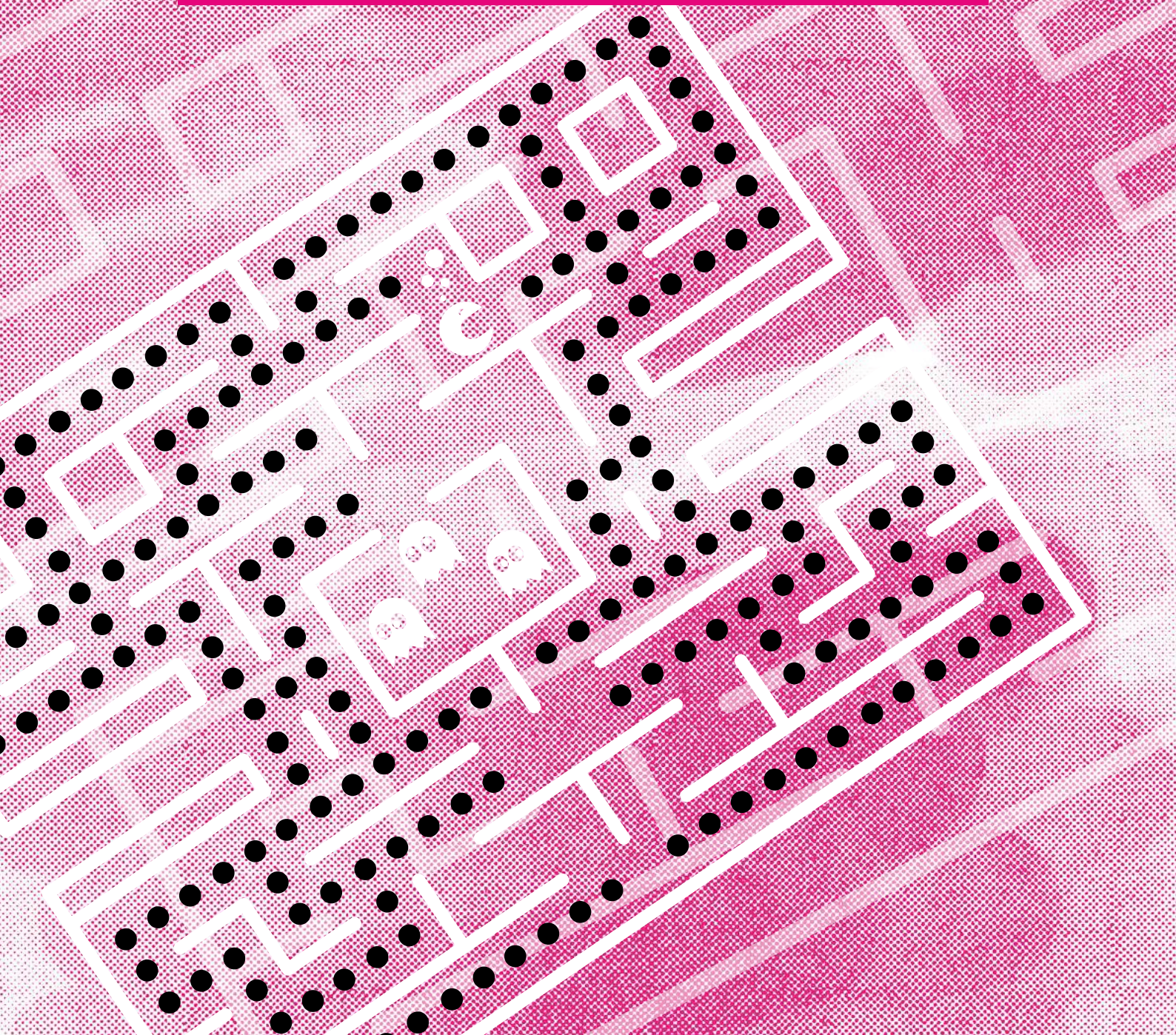
5) Imago

Naast de bekwaamheid van docenten zijn er ook andere redenen waarom de burgerschapslessen niet op alle scholen een even goede positie heeft. In één van de voorstellen wordt de ambitie uitgesproken om burgerschap een positiever imago te geven.

Wanneer we door onze oogbalken naar de voorstellen kijken valt het op dat de voorstellen zich allemaal richten op de vorm en randvoorwaarden van burgerschap. Geen van de voorstellen heeft een probleem gesignaleerd op het kennisgebied, bijvoorbeeld of de dimensies goed gekozen zijn. Sterker nog, verschillende voorstellen blijven uitgaan van de dimensies en geven daar vooral opnieuw vorm aan. Blijkbaar is men over de inhoud van burgerschap tevreden en zitten de verbeterpunten met name op het eigenaarschap op de eigen burgerschapsontwikkeling, een meer divers aanbod en meer gericht op activiteiten buiten het klaslokaal. Deze aspecten vereisen professionals voor de klas die de studenten kunnen coachen en begeleiden in dit proces.

Hierna volgen de voorstellen, verdeeld over de verschillende thema's.

5.2 Eigenaarschap van de studenten: de student als co-auteur van burgerschapsonderwijs

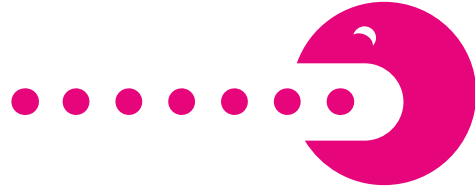

5.2.1 Bapp: Studenten-app voor burgerschap. Maak je eigen keus voor burgerschap

Teamleden

Noa Wes, Sietske van der Bij, Jan Wolf

Probleemstelling

'Wat we hebben gedaan in de les? Niets! Alleen uit het werkboek werken. Eerst een half uur theorie en daarna zelfstandig aan het werk in het werkboek, zodat we de theorie kennen. Ik leer dan wel iets over multiculturele samenleving, maar ik mis dat ik bijvoorbeeld nog nooit in een kerk ben geweest'.

De methodes die toegepast worden voor het aanbieden van burgerschapsonderwijs zijn in veel gevallen niet aantrekkelijk voor studenten. Ze gaan vooral uit van standaardonderwerpen, standaardwerkvormen en standaardproducten. Daarbij is er weinig ruimte voor persoonlijke inbreng van de student. Er valt niet veel te kiezen, terwijl kiezen zo leuk en inspirerend kan zijn. Als studenten vanuit hun eigen belevingswereld burgerschap vorm kunnen geven door ze keuzes te bieden, zal dit tot een betere burgerschapsvorming leiden.

We willen niet alleen de aantrekkelijkheid van burgerschap vergroten, maar ook zichtbaar maken dat burgerschap niet alleen een vak is op het rooster maar een mogelijkheid is voor studenten om zichzelf als burger te ontwikkelen. Burgerschap zit in alles en is op elk moment aanwezig. Wij denken dat er behoefte is aan een interactief instrument om onderdelen van burgerschap aan te bieden.

Voorstel eindproduct

Wij bieden een app aan voor de gehele inhoud van burgerschap. Deze app is aantrekkelijk in gebruik en biedt een competitieve vorm aan voor het ontwikkelen van de diverse onderdelen binnen burgerschap. De app biedt keuzemogelijkheden voor student én docent om invulling te geven aan burgerschapsonderwijs. Burgerschapsonderwijs moet mee met de moderne tijd en de belevingswereld van de huidige studenten. Burgerschap gebeurt (niet alleen) in de klas of binnen school. Er moet een keuze gemaakt kunnen worden door de individuele student om passende werkvormen/activiteiten/gastlessen/workshops/excursies te doen of te volgen.

Deze app 'Bapp' biedt keuzevrijheid, flexibiliteit, samenwerking tussen opleidingen, dynamiek in werkvormen, prettige presentatie van persoonlijke ontwikkeling (door Tetris-presentatie), uitwisseling van ervaringen en de mogelijkheid om in groepsvorm activiteiten te ondernemen voor de student én docent. Maar ook voor de minder ondernemende studenten is er de keuze om de standaardprogrammering

met bijbehorende (theorie)opdrachten te volgen.

Iedere school kan de app blijven aanvullen met actuele keuzes. Studenten en docenten bepalen samen de inhoud van de app. Zeker studenten moeten actief hun bijdrage kunnen leveren aan de inhoud.

Plan van aanpak

We gaan een app ontwikkelen en beginnen kleinschalig op drie scholen met een prototype van de app met een drietal functionaliteiten:

- Keuzemogelijkheid voor werkvormen/projecten/activiteiten/evenementen
- Presenteren eigen ontwikkeling/voortgang
- Activiteiten/evenementenkalender

We gaan onder studenten en docenten onderzoeken of er draagvlak is voor het gebruik van een dergelijke app. We willen een pilot starten om de app te gaan gebruiken binnen een beperkte groep studenten en docenten. Het onderzoek naar draagvlak zal 3 weken beslaan en de pilot met prototype zal gedurende 10 weken plaatsvinden.

Het onderzoek naar draagvlak voor de app onder studenten en docenten vindt plaats op onze eigen scholen. Tijdens de pilot met de (beperkte) app gaan we vaststellen of de app werkt en voldoet aan de eisen en wensen (van studenten en docenten). Ook onderzoeken we of de app gebruikt wordt (door studenten en docenten) en of deze een toegevoegde waarde heeft.

Na de pilot kan de app aangevuld worden met andere functionaliteiten zoals:

- Sociaal platform voor studenten om elkaar digitaal te ontmoeten
- Rooster met gastlessen (inschrijfmogelijkheid)
- Rooster met standaardlessen
- Overzicht 'gastbedrijven' voor bezoeken
- Inschrijven excursies
- Ideeënbus

Wie voert uit:

- Studenten
- Docenten
- Ontwikkelaars

(Mogelijke) Partners

De opleiding Applicatie- en mediaontwikkelaar heeft aangegeven om mee te willen werken aan de ontwikkeling van de app 'Bapp'. Dit zal uitgevoerd worden door studenten onder begeleiding van docenten. Het Alfa College Leeuwarden heeft ervaring met een app die gebruikt wordt bij hun burgerschapscarrousel.

We gaan op zoek naar partners die inhoud geven aan de keuzes in de app, zoals:

- Landelijke organisaties
- ProDemos
- Ministeries
- Remmert Daas (UvA Onderzoek/ontwikkeling rubrics burgerschap – formatief en summatieve beoordeling Burgerschap)

Middelen

We hebben technische expertise en menskracht nodig. En natuurlijk draagvlak bij studenten en docenten.

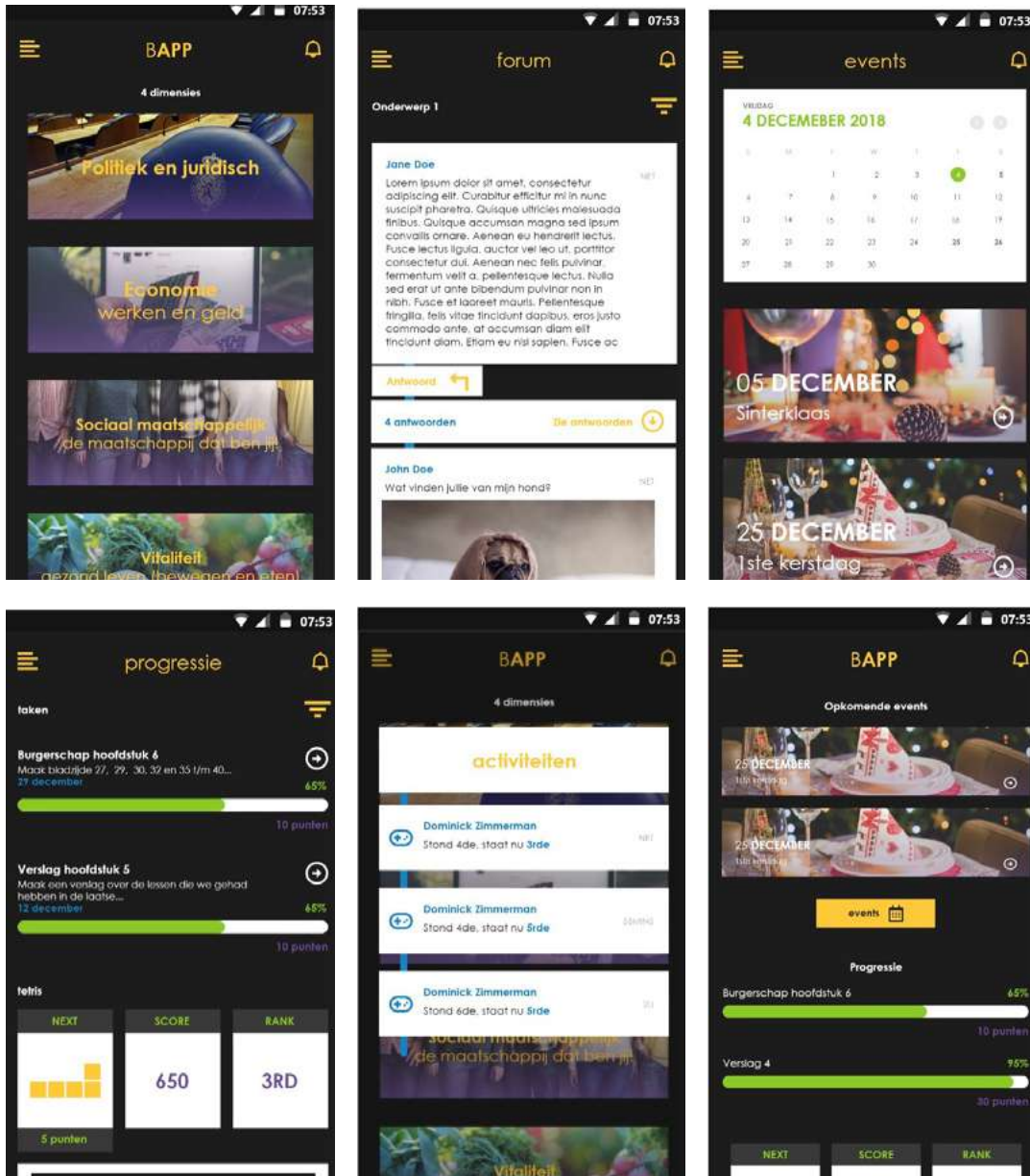
Daarnaast: prototype van app, bereidheid van docenten om de app te introduceren, studenten die de app gaan gebruiken, voldoende werkvormen/projecten/activiteiten/evenementen om uit te kiezen, bijvoorbeeld:

- Keuze uit het bezoeken van verschillende activiteiten en evenementen
- Keuze uit werkvormen om de eigen ontwikkeling aan te tonen, bijvoorbeeld een vlog, opgenomen interview, fotopresentatie, post it op sociale media, blog.

Voorbeeld keuzemenu:

Dimensie: sociaal maatschappelijk

-> criminaliteit ->	bezoek politiebureau of gesprek met buurtagent of gesprek met crimineel
-> multiculturele samenleving ->	kerkbezoek of bezoek AZC of "internationale keuken ontdek- ken" of motorclub bezoeken of interview met buurvrouw of familielid
-> vrijwilligerswerk ->	deelname NL Doet of collecteren voor landelijke orga- nisatie of bijdrage activiteit verzorgings- tehuis

Screenshots van Bapp

Begroting

- a. Ontwikkelen van de pilot:
  - i. Werkvormen/projecten/activiteiten/evenementen verzamelen
  - ii. Nadenken over in kaart brengen van voortgang student
  - iii. Technische ontwikkeling van de app:

De stappen voor het maken van een app met globale ontwikkeluren:

Wireframen	10 uur
Designen	24 uur
Front end ontwikkelen	30 uur
Back end ontwikkelen	30 uur
Front end en back end samen fixen	10 uur
Bugs checken en fixen	5-20 uur
Op leverbaar maken	5 uur

- b. Draagvlak onderzoek
  - i. Ontwikkelen vragen voor meten van draagvlak
  - ii. Uitvoeren draagvlakonderzoek

Haalbaarheid

Met voldoende draagvlak onder studenten en docenten liggen er zeker kansen, omdat het de student kan ondersteunen in zijn ontwikkeling van burgerschapscompetenties waarbij de student kan kiezen wat bij hem past. De studenten kunnen elkaar stimuleren en activeren om deel te nemen aan werkvormen.

Risico's zijn de beschikbaarheid en werking van de app. Ook het beheer van de inhoud is een risico, dit beheer ligt op technisch vlak en bij de vulling van de app met voldoende keuzemogelijkheden in werkvormen/activiteiten/projecten. Risico's beperken kan door relatief eenvoudig te starten met beperkte functionaliteit in de app, maar wel het totaalbeeld schetsen aan studenten en docenten.

Communicatie

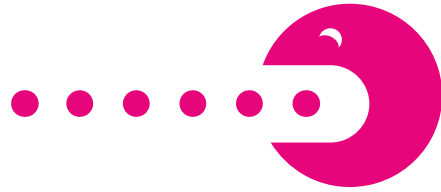
Onze studenten zijn onze doelgroep, deze zien en spreken we dagelijks. De informatie over onze plannen kunnen we dagelijks delen, in groter verband kunnen samenwerkingsverbanden tussen sectoren/scholen gebruikt worden net als de kenniskringen Burgerschap.

5.2.2 Digitaal platform

Teamleden

**Benthe Niersman, Brandon Ridderhof,
Shade Almahmoud, Corné Roubos,
Maria-Theresa Snelders, Henos Tewelde,
Maikel Koningsveld, Emmy Kiwiet,
Marnie Wijnardum, Abdellah Hammoumi**

Probleemstelling

De kaders opgesteld vanuit het Ministerie van OCW zijn in de praktijk niet afdoende voor mbo-docenten om de lessen op een structurele manier in te vullen en af te stemmen op de actualiteit. Dit leidt ertoe dat op vrijwel elke school op een andere manier les wordt gegeven en elke student het vak burgerschap op een andere manier ervaart, de één negatief en de ander positief.

Voorstel eindproduct

We willen meer structuur bieden door het creëren van een digitaal platform. Op dit landelijk platform zorgen we dat elke school toegang heeft tot een groot aanbod van actuele informatie over zowel de vorm als inhoud van lessen, om te ontdekken en te delen. Ook koppelen wij hier een puntensysteem aan waarmee elke student bij een x aantal punten de geleerde stof in de praktijk bij een relevant bedrijf/organisatie/plek kan gaan ervaren.

Concreet houdt dat in:

- Projecten met lesinhoud en vormgeving komen beschikbaar op de site
- Docentpagina waarin lesvormen en inhoud kunnen worden gedeeld
- Overzicht van taken gekoppeld aan de lesmethode van de docent
- Feedback mogelijkheden van docenten naar studenten en vice versa
- Nieuwsactualiteitenfeed per onderwerp/thema
- Puntensysteem voor studenten
- Voortgangspagina per groep

Plan van aanpak

Eerst een ruwe schets maken voor digitaal platform, externe partijen benaderen voor website en input studenten verzamelen. Dit gaan we doen door het contacten van een webdesigner, een lerarenopleiding polsen en een uitgever benaderen (2x).

Wie voert uit:

- De BASS groep
- Webdesigners
- Docenten
- Studenten
- Meewerkende bedrijven/organisaties (als meedenkend partner voor het puntensysteem), toezicht op de realiseerbaarheid: helpt bij wet- en regelgeving, promotie, invoeren systeem.

Partners

- Webdesigners: ontwerpen van de website
- Studenten en docenten + lerarenopleiding maatschappijleer om mee te denken over de inhoud van de website, de gebruiksvriendelijkheid/aantrekkelijkheid
- Ministerie van OCW om de website vanuit te lanceren, website beheer, promotie
- Meewerkende bedrijven/organisaties: als meedenkend partner voor het puntensysteem en het aanleveren van diensten/producten gekoppeld aan dit systeem

Middelen

- Inhoud en techniek
- Brainstormsessie betrokken partijen over vorm en inhoud
- Studentambassadeurs
- Docentambassadeurs
- Webdesigners
- Brainstormsessie specifiek met webdesigners
- Geld
- Arbeidsuren
- Begeleiding vanuit het ministerie voor de ontwikkeling en lancering
- Promotiemateriaal
- School beschikbaar voor de pilotversie lancering
- Samenwerkingen voor de nieuwsactualiteitenfeed (bijvoorbeeld met de NOS)
- Pilotversie website

Begroting

Kostenposten:

- Arbeidsuren
- Productkosten: website
- Reiskosten
- Webhosting
- Onvoorziene kosten
- Moderatingkosten
- Kosten rondom samenwerkingen met bedrijven/organisaties
- Licentiekosten
- Promotiekosten

Haalbaarheid

De haalbaarheid van het te ontwikkelen product is groot. Dit heeft te maken met dat de pilot wordt gericht op een bepaalde sector van een bepaalde school. We zorgen dat de beginfase op lokale schaal wordt uitgevoerd, van daaruit willen wij opschalen naar een landelijk platform. Wij hebben vernomen dat er in elk geval op lokale schaal ook animo is voor een dergelijk platform, daarmee is het draagvlak vrij aannemelijk verzekerd. De pilotfase zal een jaar duren.

Risico's: op te grote schaal ingevoerd bij de ontwikkelfase, teveel informatie wat ten koste gaat van structuur op de website, technische beperkingen door geld of kunde van webdesigners, commitment van studenten en docenten.

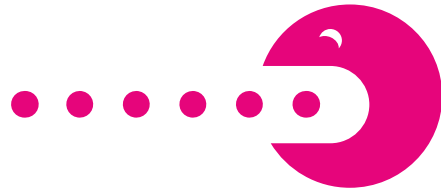
Communicatie

- Mail
- Social Media
- Telefonisch
- Website zelf
- Mond-tot-mond reclame

5.2.3 Het Burgerschapsbureau. Ervaar en beleef elkaar.

Teamleden

Ankie Storms, Egied Cratzborn,
Darnell Kreeft, Christian Ahsman,
Joep Delasso, Tim Giesen, Kevin de Gouw,
Arantes Biekman, Kimberley Vlada

Probleemstelling

Voor docenten Burgerschap is het moeilijk om passende activiteiten te organiseren. Het kost ze veel tijd en energie om geschikte activiteiten te vinden, contacten te leggen en te onderhouden met externen, en om bijvoorbeeld excursies en gastlessen in het lesprogramma te passen.

Voorstel eindproduct

Het oprichten van een Burgerschapsbureau. Dit bureau neemt alle taken voor de organisatie van een activiteit voor het vak burgerschap over. Via het Burgerschapsbureau worden docenten gefaciliteerd in het betrekken van externen bij het burgerschapsonderwijs.

We willen een platform creëren dat het voor alle partijen makkelijk maakt om elkaar te vinden. De Unique Selling Points van het Burgerschapsbureau:

- Taakverlichting van de docent
- Externe partijen toegankelijker maken voor scholen
- Centraal aanspreekpunt
- Kwaliteit van de activiteit waarborgen
- Zowel landelijk als lokaal verbinding tussen scholen en bedrijven faciliteren

Plan van aanpak

- De Burgerschapsbureau-website door ontwikkelen
- Aanleggen database van aanbieders met daarbij minimale kwaliteitseisen voor de externe partij
- Opbouwen van netwerk docenten burgerschap
- Mbo-instellingen gericht benaderen op bevoegd gezag. Dit om één en ander in de organisatie te faciliteren (bijvoorbeeld budget, roosters, goodwill)
- Contract opstellen voor gebruik van de websitefunctionaliteiten

Wie voert uit

- Aanstellen van bureaumedewerker (0,5 fte). Deze moet in staat zijn om zaken te inventariseren en te ordenen. Een soort klantenbinder die goed relaties kan onderhouden.
- Student aanstellen als bureaumedewerker (van een bepaalde opleiding: denk aan office medewerker)
- Opbouwen klantenbestand door contacten te leggen
- Verder verwerken van de gegevens
- Linking pin (wanneer een docent een specifieke vraag heeft om een activiteit te laten plaatsvinden)

To do

Functieomschrijving voor de taken bij het bureau: financieel, ICT, iemand die de externe contacten onderhoud.

Partners

- Maatschappelijke instellingen (bijvoorbeeld Amnesty International), eventueel op basis van de vier dimensies
- Scholen (docenten)
- Burgerschap mbo.nl / MBO Raad

Middelen (benodigdheden)

- Beheer database van verschillende partijen (adresgegevens)
- Bureaumedewerker(s)
- Communicatiemiddelen (telefoonnummer, email, social media)

Begroting

Overzicht van beschikbare middelen (geld) per onderwijsinstelling maken. Mogelijk onderverdeeld per opleiding en leerjaar en deze communiceren met de docenten burgerschap. Dit bepaald welke betaalde activiteiten doorgang kunnen hebben. Subsidies andere partijen zijn ook nodig.

Haalbaarheid

Kansen:

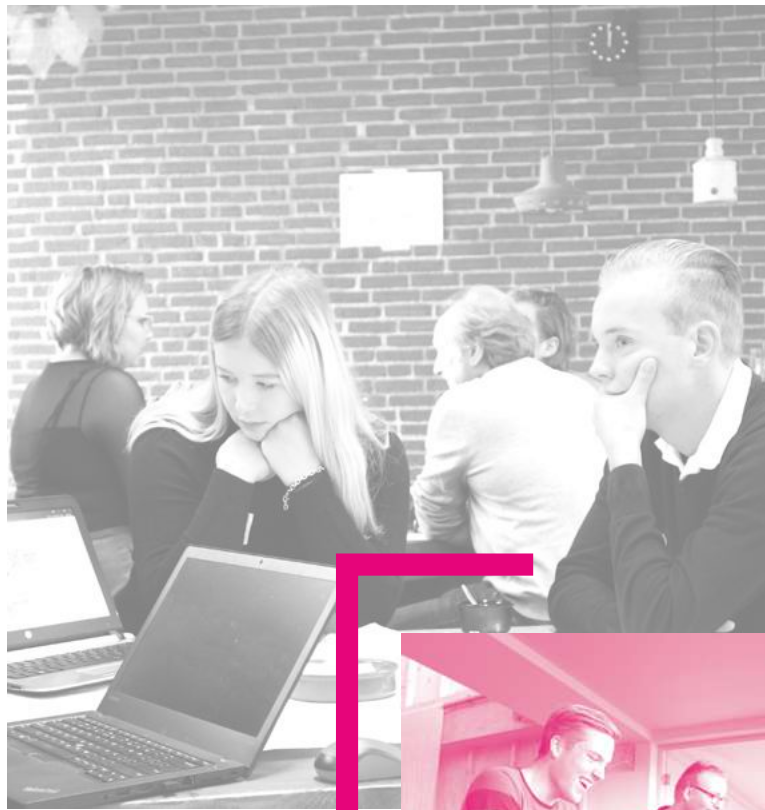
- Tijdswinst
- Gemak bij de docent
- Verbetering van het onderwijs. Activerend leren door contact met bijvoorbeeld ex-gevangene, politieagent

Risico's:

- Niet zichtbaar bij docenten
- Onvoldoende budget bij mbo-instellingen
- Nog te mager aanbod
- Functionaliteit van de website

Communicatie

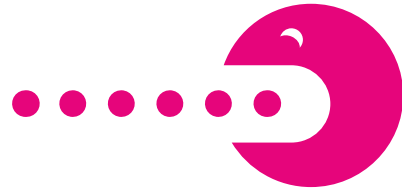
- Via netwerk Burgerschap (MBO Raad)
- Afdeling communicatie van de scholen een email laten versturen aan docenten burgerschap
- Workshop aanbieden voor docenten Burgerschap (presentatie website)
- Laten inplannen bij MT-vergadering
- Link op de website Burgerschap Kennispunt
- LinkedIn

5.2.4 Keuzevrijheid; menukaart voor het Burgerschapsonderwijs

Teamleden

Ryan Hectors, Jellie Buunk, Judith Steuten,
Mees van Roij, Henk Buikema, Jet Verbeeten

Probleemstelling

De studenten zien het nut van het vak Burgerschap niet in, waardoor de motivatie onder studenten minimaal is. Dat komt mede doordat de docent bepaalt wat er geleerd moet worden, waarbij het lastig is om aan te sluiten bij wat de studenten willen leren. Hierdoor hebben studenten weinig zelfregie bij Burgerschap. We willen dat studenten mede-eigenaar worden van wat ze leren bij het vak Burgerschap. En daarbij verandert ook de rol van de docent: deze krijgt een meer coachende rol.

Voorstel eindproduct

Er zijn twee dingen waar we op in willen zetten, namelijk:

- Keuzevrijheid creëren voor studenten middels een menukaart
- Docenten bijscholen tot coach

Keuzevrijheid:

Nieuw aan dit voorstel is, dat er geen strak dichtgetimmerde lessenreeks wordt ontwikkeld voor elke periode dat er burgerschap ingeroosterd is. In plaats daarvan, werken we met een format. We willen een format voor 10 lesweken ontwikkelen waarin studenten meer zelfregie hebben in hun leerproces binnen het vak burgerschap. De student kiest zelf een thema binnen de vier dimensies. Binnen dit format zijn er kaders gesteld waar de studenten zich aan moeten houden (zie ook de voorbeelden).

Docenten bijscholen tot coach:

Om de keuzevrijheid goed te kunnen ondersteunen, heb je een docent nodig die een coachende rol aanneemt. Hiermee leer je als docent studenten te stimuleren om zelf keuzes te maken. De docent leert de student zelf de regie te nemen en zo eigenaar te worden van zijn/haar leerproces.

Voorbeeld 1: format voor een periode burgerschap

Vak: Burgerschap

Periode 5

Opdracht

Waarom deze opdracht?

Studenten zijn actief betrokken bij het onderwerp doordat ze zelf invulling kunnen geven aan dat wat ze willen leren.

De opdracht

Werk aan een opdracht die jou interesseert en geef aan wat je vraag is of wat je wilt onderzoeken. Zorg dat er een relatie is met de dimensie.

Wat interesseert jou, waar ben of word je door geraakt, waar ben je mee bezig?

Vorbereiding

Wat moet je doen om aan de slag te kunnen? Informatie opzoeken en omzetten in eigen verhaal, interview afnemen, een documentaire bekijken, gastspreker uitnodigen.

Uitvoering

Met wie werk je samen? Wat verwacht je van je docent?

Evaluatie/reflectie

Hoe check je wat je hebt geleerd/ontwikkeld?

Te gebruiken informatie

Internet, kranten, documentaires

Wat inleveren/aantonen (hoe deel je jouw product/ resultaat met de groep?)

Presentatie na 5 weken in de groep van je onderzoek.

Waar word je op beoordeeld?

Een activiteit die ongeveer 15 minuten duurt.

Het product dat je laat zien aan de groep moet de groep aanspreken, zorg voor een evaluatie/beoordelingsformulier voor de groep.

Leg uit wat de relatie is tussen je onderwerp en de dimensie.

Studiebelasting

6 studie-uren

Voorbeeld 2: format voor een periode burgerschap

Vitaal burgerschap

Beantwoord onderstaande vragen. Bewaar je antwoorden goed!

Vooropdracht

1. Waar denk jij zelf al aan bij vitaal burgerschap?
2. Ga nu op zoek naar begrippen over vitaal burgerschap. Beschrijf zo uitgebreid mogelijk welke onderwerpen te maken hebben met vitaal burgerschap.

Uitleg docent: onderwerpen vitaal burgerschap

Stap 1

1. Welk onderwerp spreekt jou het meeste aan? Kijk ook naar je eigen begrippen.
2. Waarom spreekt dit onderwerp jou het meeste aan?

Stap 2

Je weet nu beter wat vitaal burgerschap inhoudt. Je mag de komende tijd zelf gaan bepalen hoe jij de dimensie invult. Dit doe je als volgt:

1. Maak een mindmap met je eerste ideeën als het gaat om de invulling van de lessen.
2. Kies 3 onderwerpen van je mindmap en beschrijf deze uitgebreid.
3. Laat deze controleren door je docent.

Feedback	Handtekening
Go / No go	

Stap 3

1. No go? Pas je 3 ideeën aan met de feedback
2. Go? Kies nu 1 onderwerp. Bespreek deze met een klasgenoot

Naam klasgenoot	Aanvullingen/opmerkingen

Stap 4

Beschrijf je einddoel SMART. Wat wil je uiteindelijk bereiken met je idee?
Wanneer je niet weet wat een SMART-doel is zoek je dit op.

Specifiek

Meetbaar

Acceptabel

Realistisch

Tijdgebonden

Laat je SMART-doel zien aan je docent.

Feedback	Handtekening
Go / No go	

Stap 5

Je weet nu wat je uiteindelijke doel is. Maak een planning voor de komende lessen hoe je aan dit doel gaat werken.

Datum	Wat ga je doen?	Wat heb je daarvoor nodig?	Wie heb je daarvoor nodig?	Verdere opmerkingen
Einddoel:				

Eindopdracht

Bij burgerschap draait het erom dat je je horizon verbreedt. Om meer te weten te komen over het einddoel van de ander is het de bedoeling dat iedereen aan elkaar laat zien waar hij/zij mee bezig is geweest. Hierin heb jij een vrije keuze, waar je al aan kunt denken is: presentatie, uitstapje, gastspreker, collage met uitleg, filmpje, enz. Doe hierbij vooral wat bij jou past!

Plan van aanpak

We hebben een enquête uitgezet onder studenten en daar ruim 60 reacties op gehad, waaruit blijkt dat een grote meerderheid van de studenten de meerwaarde van keuzevrijheid inziet (<https://nl.surveymonkey.com/results/SM-Y8Q6ZFNDV/#>). Indien nodig willen we vervolgonderzoek doen onder studenten.

Daarnaast gaan we een training ontwikkelen voor docenten om hen te leren de coachende rol aan te nemen en ze daarin te ondersteunen. Voor deze training gaan we contact leggen met het kennispunt Burgerschap, om te kijken of we via hun netwerk tot een landelijk kernteam burgerschap kunnen komen. Binnen dit kernteam kunnen we docenten gaan coachen, zodat deze invulling van burgerschap zich als een olievlek verspreidt in het land.

Om het format te ontwikkelen, gaan we onderzoek doen bij verschillende mbo-scholen. Om een zo representatief mogelijke steekproef te kiezen, willen we het onderzoek spreiden over minimaal 20 opleidingen in verschillende sectoren en verschillende niveaus door heel Nederland.

We gaan ervan uit dat door meer eigenaarschap, de motivatie bij studenten toe zal nemen. Deze aanname nemen we mee in ons onderzoek en zullen we hier verder toetsen. Daarnaast willen we ook tijdens de ontwikkelfase het belang van burgerschap voor de samenleving ook onder de aandacht brengen.

Wie voert uit

Het voorstel wordt uitgevoerd door team Menukaart, bestaande uit studenten en medewerkers van verschillende roc's.

Partners en betrokkenen

De volgende partijen zien wij als partners in dit voorstel:

- Kennispunt Burgerschap
- Mbo-scholen
- Bedrijven/instellingen gespecialiseerd in het geven en ontwikkelen van trainingen betreffende de coachende rol van de docent
- Bedrijven/instellingen gespecialiseerd in het ontwikkelen van formats voor het onderwijs
- Docenten burgerschap/docenten die het vak burgerschap onderwijzen
- Beleidsmedewerkers
- Directie
- Onderwijskundigen
- HR-adviseurs
- Onderzoekers

Middelen

De volgende middelen zijn nodig om dit voorstel verder te kunnen ontwikkelen:

- Budget; zie 'begroting'
- Tijd; uitvoerenden moeten voldoende tijd krijgen om het voorstel verder te kunnen ontwikkelen en uitvoeren.
- Format met handleiding voor docenten
- Format met handleiding voor studenten
- Training voor docenten
- Verantwoordingsdocument, waarin keuzes worden beargumenteerd

Begroting

De twee hoofdposten waar het budget aan besteed zal worden, zijn:

- Onderzoek doen naar en het ontwikkelen van het format
- Onderzoek doen naar en het ontwikkelen van de training en het geven van de training

Haalbaarheid

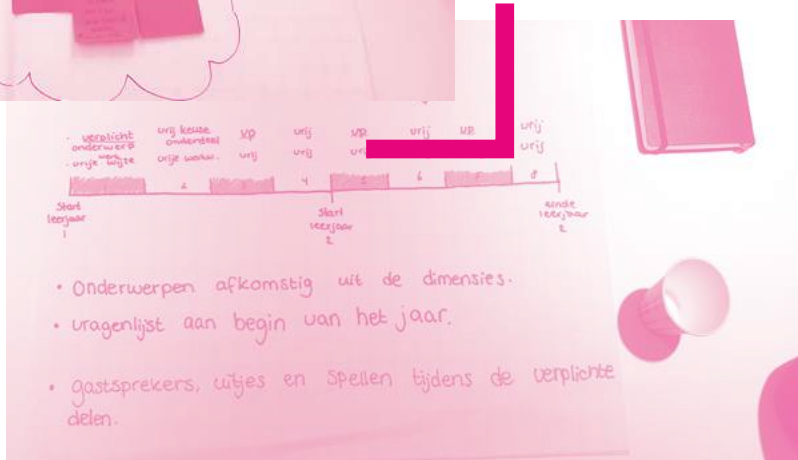
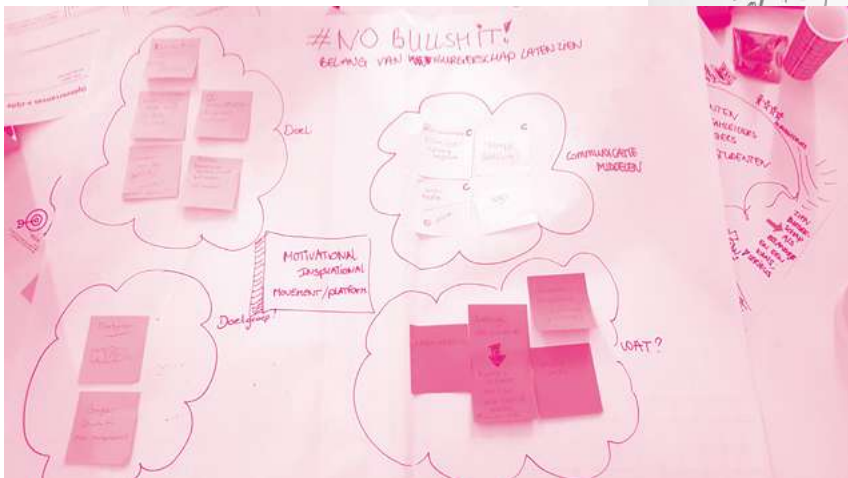
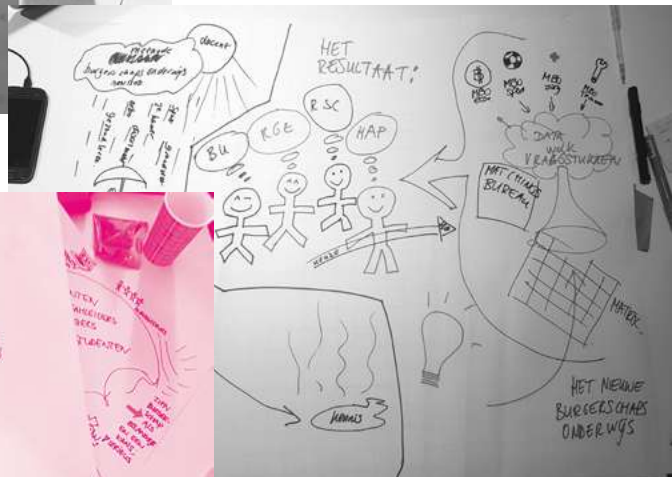
Door de beperkte maar representatieve steekproef, is het haalbaar de ontwikkel-fase in een jaar af te ronden. Het enthousiasme van studenten zal de uitvoerbaarheid vergroten.

Dit plan is innovatief en laagdrempelig. Het vraagt nauwelijks aanpassingen in de school. Wanneer docenten betrokken zijn en enthousiast zijn om burgerschap op deze manier vorm te geven, kan het plan snel uitgevoerd worden. Hierbij is de training aan docenten m.b.t. de coachende rol wel van belang.

Communicatie

Over dit voorstel wordt gecommuniceerd aan de volgende groepen/via de volgende kanalen:

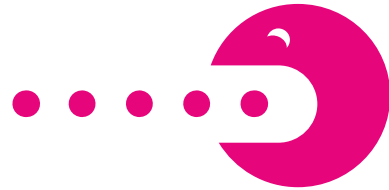
- Andere mbo-scholen, door onder andere het netwerk van het Kennispunt Burgerschap
- Bedrijven/instellingen die geïnteresseerd zijn in dit onderwerp
- Communiceren via LinkedIn
- Kennispunt Burgerschap
- Project presenteren op de landelijke studiedag Kennispunt Burgerschap in oktober

5.2.5 Blanco methode; Zo maken we burgerschap beter

Teamleden

Christian Sterk, Ashley Veld, Chune Huijbregts,
Jochem van de Craats, Maaïke Baaij,
Leo van der Werf, Marlies Houtbraken

Probleemstelling

Het vak burgerschap is vooral aanbodgericht en niet vraaggericht, dit houdt in dat de docent bepaalt wat de inhoud van de lessen wordt. Door de student bij het lesaanbod te betrekken wordt de intrinsieke motivatie vergroot en wordt de student mede-eigenaar van het lesprogramma.

De student dient mede-eigenaar te worden en er moet een pro-actievere houding van de student komen (intrinsieke motivatie).

Voorstel eindproduct

Voor het vak burgerschap willen wij een nieuwe lesopzet (blanco methode) ontwikkelen. Deze methode wordt aangeboden in het eerste en tweede leerjaar op mbo niveau 3 en 4. In die twee jaar werken de studenten aan elk van de vier dimensies. Elk semester (twee periodes van circa 9 weken) staat een dimensie centraal. Aan het einde van elk semester, organiseren de studenten een burgerschapsdag, waarin het geleerde wordt gepresenteerd aan medestudenten.

Door deze open manier van werken, krijgen de studenten de kans om zichzelf op een betere manier te ontwikkelen. Voor de student is dit zowel een ontwikkeling op maatschappelijk als persoonlijk vlak. Ook verandert de relatie tussen student en docent: ze worden samen verantwoordelijk voor de invulling van het vak.

Aan het begin van elke periode is er een introductie van onderwerpen uit de dimensie waaruit de studenten een keuze kunnen maken. Studenten kiezen zelf een onderwerp en verdiepen zich er door onderzoek in. Docenten helpen hen hierbij, onder meer door hun kennis over de dimensies met de studenten te delen.

Studenten kiezen aan het begin van de module een aantal thema's uit 1 dimensie, de keuze wordt gemaakt aan de hand van een enquêteformulier, zoals bijv. GoogleForms. De gekozen thema's zullen dan in de module verder worden behandeld, de module hierop gaan studenten verder met een zelf gekozen thema uit de eerder behandelde module/dimensie.

Gekozen is voor de dimensies, zoals beschreven in de burgerschapsagenda. Reden hiervoor is:

- het biedt structuur, waardoor het voor studenten duidelijk is wat het overkoepelende thema van de lessen is in een lesperiode
- door uit te gaan van een dimensie met een paar thema's kan er meer verdieping ontstaan

Ons voorstel is om een soort databank te maken waar docenten lesmateriaal van de verschillende dimensies op vorm en inhoud uit kunnen gebruiken. Dat kan bijvoorbeeld via de site www.burgerschapmbo.nl. De site kan beter gestructureerd worden, waardoor het voor docenten aantrekkelijk wordt om dit materiaal te gebruiken en makkelijker wordt om goede lessen aan te bieden. Verder zou aan deze site ook een digitale bibliotheek toegevoegd kunnen worden, waar zowel docenten als studenten gebruik van kunnen maken.

Voorbeeld: Periode 1_Vitaal burgerschap heeft verplichte onderwerpen en de lessen worden door docent vormgegeven (docent zorgt voor lesinvulling n.a.v. keuzes van studenten, regelt uitjes, gastspreker etc.). Periode 2 is vrij, voorwaarde is dat onderwerpen afkomstig zijn van de behandelde dimensie. Bij vitaal burgerschap zijn dit onderwerpen die met vitaliteit en gezondheid te maken hebben. De wijze waarop de onderwerpen worden uitgewerkt is aan de studenten, kan het uitwerken van een theatervoorstelling, een onderzoeksonderwerp of een onderzoek naar de eigen gezondheid of in de eigen leefomgeving zijn. De docent heeft hier een coachende rol.

Plan van aanpak

- Pilot klassen 2gv1 & 2gv2 Grafisch Lyceum Utrecht en MM leerjaar 1, MediaCollege.
- Start September 2019

Wie voert uit

Combinatie van studenten mbo niveau 4 en docenten mbo. Het project wordt samen met betrokken studenten Chune, Ashley, Christian, Jochem, Maaïke en docenten Leo en Marlies ontwikkeld en vormgegeven.

Partners

In principe willen we dat de methode door iedereen gebruikt kan worden. Bij de start van de module kiezen studenten onderwerpen die in principe door elke docent burgerschap gegeven zou kunnen worden. Bij de vrije keuze kunnen studenten de opdracht zelf maken zoals zij dit willen, voordeel hiervan is dat studenten de project-opdracht kunnen laten aansluiten bij hun beroepenveld of zich kunnen verdiepen in een onderwerp dat hun interesse heeft.

We richten ons in eerste instantie op docenten en teamleiders van het GLU & mediacollege, portefeuillehouder burgerschap/teamleider Susanne Winnubst (GLU).

Andere partners die we willen betrekken zijn:

- NIVOZ
- Uitgeverij CodenameFuture
- MBO netwerk: Isabelle Dobbe
- CvB GLU en Ma (GLU: Sandra Beentjes en Johan Spronk; Ma: Han Smits)
- MBO Raad: Ton Heerts
- GLU: Susanne Winnubst

Middelen

Ontwikkeltijd om de blanco-methode verder uit te voeren:

- Bij elkaar komen als projectgroep voor verdere ontwikkeling van methode
- Lobbyen/Presenteren bij diverse onderwijsorganisaties
- Huisstijlontwerp voor blanco-methode
- Ontwikkeldagen voor docenten burgerschap

Begroting

- Reiskosten > stelpost € 500,-
- Voorbereidingstijd 380 uren > € 2500,-
- Lesontwikkeling (materiaal en criteria opdrachten) en feedback momenten met/van studenten
- Twee ontwikkeldagen, per schooljaar docenten burgerschap trainee c.q. workshop > € 300,- per persoon/per dag
- Aanpassingen site Mbo-netwerk (schoolopdracht)
- Huisstijlontwerp definitief ontwerp (schoolopdracht)
- Promotiemateriaal -flyers/posters/gadget > stelpost € 700,-

Haalbaarheid

Het is een haalbaar plan omdat:

- Er veel les- en ontwikkelmateriaal (zie MBO netwerk) aanwezig is, de basis is er.
- Er contact is geweest met Isabelle van het MBO netwerk en toestemming verleend voor het gebruikmaken van de site om een databank te creëren voor de blanco-methode.
- De portefeuillehouder burgerschap GLU (teamleider Susanne Winnubst) is positief over het plan: aandacht voor burgerschap is in het strategisch beleidsplan 2019 - 2023 van het GLU één van de speerpunten.
- Een keuze voor onderwerpen bij een dimensie d.m.v. enquête makkelijk uit te voeren is.
- Gebruik kunnen maken van een netwerk dat aandacht kan geven aan een andere opzet voor burgerschap.
- Het risico is dat de student misbruik maakt van de vrijheid. Niet elke docent is in staat om te coachen.
- Voor docenten die moeite hebben om op deze wijze te werken zullen er trainingen/cursussen ontwikkeld dienen te worden. Hiervoor kunnen trai-

ners (Edufit of andere organisatie) die thuis zijn in het onderwijs betrokken worden. De trainingen kunnen gegeven worden op de mbo-scholen of bij de MBO Raad in Woerden.

- Verder zou er voor het vrije deel een handleiding geschreven kunnen worden met daarin tools bij het begeleiden van studenten bij een vrije opdracht (afbakening van onderwerpen waaruit te kiezen, geven van feedback, structuur, planning e.d. zoiets als https://www.mboraad.nl/sites/default/files/documents/handreiking_kd-lr.pdf)
- Intervisiegroepen met collega's burgerschap
- Er is een aanpassing van het curriculum nodig en moeten er duidelijke criteria voor opdrachten opgesteld worden.

Dilemma kan het auteursrecht zijn. We willen hiervoor in gesprek gaan met uitgeverij Codename Future om te onderzoeken wat mogelijke opties zijn om het materiaal dat via het MBO netwerk wordt verkregen te gebruiken of te vergoeden.

Communicatie

- Het plan wordt in de vakgroep toegelicht en de portefeuillehouder is de spreekbuis naar het CvB en andere teamleiders binnen het GLU.
- De projectleiders zijn eerste aanspreekpunt naar de schoolorganisatie en externe partijen.
- Via het MBO netwerk burgerschap willen we meer docenten burgerschap op landelijk niveau enthousiasmeren voor het nieuwe programma burgerschap.
- De betrokken studenten communiceren de nieuwe opzet naar hun medestudenten.
- Externe organisaties worden betrokken zoals: UvH, afdeling educatie, NIVOZ (nieuwsbrief), Docentendag NVLM.

Kimberly

HET POLDERMODEL
de vast
coalitie
one maatschappij!
de...
let's make it a project!
? belangen van de maatschappij!
Gunctioneren van het
Politieke Spreken
Waarom doen we dit?
Belasting is WAAROM?
HELP! IK HEB GEEN G

WERK?
Waarom doen we dit?
BETAAL JIJ ook?
Spreken van het Rechtspraak!
FONDS HS
AMINGITE
Spreken? Beleggen?
Belasting is WAAROM?
HELP! IK HEB GEEN G

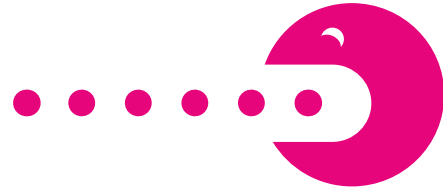

5.2.6 The Matrix; de student neemt de regie

Teamleden

**Benjamin Bosschieter, Jim de Lange,
Paul Berghuis en Khadija Kichou**

Voorstel eindproduct

Studenten consumeren nu het burgerschapsonderwijs en kunnen letterlijk achterover leunen. Door studenten zelf een onderwerp en een werkvorm te laten kiezen, wordt de student actief uitgenodigd mee te doen aan de burgerschapslessen.

Wij bieden een nieuwe manier om burgerschap vorm te geven door middel van een database "The Matrix". Hierin staan per dimensie opdrachten, zoals onderzoeksvragen, mogelijke werkvormen en achtergrondinfo. Daarnaast bieden we voor docenten een handleiding en voor studenten en docenten beoordelingscriteria bij de opdrachten. Doel is een compleet ingerichte, gebruiksvriendelijke databank waar studenten en docenten burgerschapslessen kunnen kiezen (downloaden) en kunnen aanbieden (uploaden).

Burgerschap wordt op talloze manieren ingevuld. Dit mag ook, maar dit betekent wel dat er soms te open mee wordt omgegaan, door zowel studenten als docenten. Studenten krijgen nu het vak burgerschap 'over zich heen' en hebben niet altijd zeggenschap over wat ze leren en hoe ze dat doen. Wanneer ons plan wordt doorgevoerd leggen we ook de regie bij de student en hierdoor kunnen wij de intrinsieke motivatie prikkelen.

De huidige situatie is dat de studenten de klas binnenkomen, de docent de les geeft en de studenten (meestal) doen wat er gevraagd wordt. Onze innovatie is dat het onderwijs op een manier wordt vormgegeven waarbij de student zelf kijkt naar welk onderwerp binnen een dimensie hij/zij het meest interessant vindt. De student gaat projectmatig te werk. Aan het eind van het project (een project heeft de duur van één onderwijsperiode) wordt de opbrengst aan de klasgenoten en de docent gepresenteerd. De studenten onderwijzen elkaar in die zin. De docent treedt op als procesbewaker en neemt een coachende rol aan.

Plan van aanpak

Wij willen dat een Matrix ontwikkelt wordt voor docenten en studenten om het burgerschapsonderwijs vorm te geven. In de Matrix staan onderwerpen en werken toetsvormen. Links in de tabel staan de werkvormen (bijv. film maken/discussie leiden/presentatie geven). In de bovenste regel staan onderwerpen waar de studenten zich in kunnen verdiepen. En in de rechter tabel staan de toetsvormen. Studenten kunnen dus zelf (onder begeleiding) kiezen wát ze gaan doen. Voor de

input voor alle opdrachten hebben wij een grote database nodig waar alle burgerschapsonderwijs lessen worden verzameld. De student gebruikt de data om in het onderzoek/eindproduct te verwerken. Om de grootte van deze database te bepalen is een deskundige nodig.

Dit plan kan dienen als een waardige aanvulling en bij voldoende input als vervanging voor de huidige vorm waarin burgerschapsonderwijs wordt aangeboden. Wij willen beginnen in één klas, één periode. Afhankelijk van de input kan dit verder uitgebreid worden. Docenten die een pilot willen draaien worden vooraf gebriefd. Dit kan in de vorm van een filmpje + een korte handleiding. Hierdoor is de voorbereiding van dit project tijds- en plaats onafhankelijk.

Wie gaan het doen?

Jim, Paul, Stefan, Khadija.

Voor docenten in het mbo – alle colleges, alle niveaus.

Hoe vaak en de duur in totaal?

Dit is toe te passen in een periode van ca. 8-10 weken. Hierdoor krijgen de studenten voldoende de tijd om projectmatig aan de slag te gaan.

Waar vindt het plaats?

De Burgerschap Matrix kan gebruikt worden binnen de afdeling. Het mooie is dat dit project uitgestrekt worden over een geheel jaarlaag, maar ook binnen de afdeling kan plaatsvinden.

Hoe ziet de begroting eruit?*

Wij hebben de financiële boost nodig om een database (The Matrix) te ontwikkelen die vrij te gebruiken is door docenten en studenten in hun onderwijspraktijk.

€ 50.000,- projectopdracht voor 4 docenten en 8 studenten mbo:

- Domeinnaam eigendom OCW of MBO-raad of andere partij
- Website bouwen en onderhouden via studenten ICT / UXD / Mediavormgeven
  - ICT t.b.v. bouwen en zekeren van de webpagina
  - UXD t.b.v. gebruiksvriendelijkheid
  - Mediavormgeven t.b.v. afstemming op de doelgroep
- 4 x 0,2 fte docenten LC 12 voor 13 weken en een studenten test panel
  - € 4.671,- x 0,8 fte x 3 maanden x 1,15 sociale lasten = € 12.892,-
  - bij 26 weken is dit € 25.784,-

Studenten van de Mediacollege Amsterdam kunnen hier een bijdrage aan leveren.

Punt van zorg: als dit eenmaal is opgezet, hoe wordt het onderhoud en de actualisatie gewaarborgd?

Partners

Burgerschap mbo.nl / MBO-raad

Wij hebben de experts van Ecbo en Kennisland nodig, omdat zij ervaring hebben met onderwijsontwikkeling. Zij kunnen ons helpen met het uitkristalliseren van ons plan.

Middelen

- Laptop
- Het inkopen van lesmateriaal, zodat dit zonder patent kan worden aangeboden aan de deelnemers

Voor deze lesmethode dient een website te worden aangemaakt waarvoor dus ook onder andere servers gekocht en/of gehuurd dienen te worden. Verder hebben wij dan computers, printers en scanners nodig om alles te ontwerpen en uit te proberen. Uiteindelijk moet er dus een duidelijke lessenserie ontstaan, compleet uitgerust met handleiding.

Begroting

Er moet tijd worden ingekocht. De ontwikkelaars van de lesstof (x aantal personen) moeten ca. 30 uur per persoon aan de ontwikkeling werken voordat wij een pilotversie kunnen ontwikkelen van "The Matrix".

Haalbaarheid

Kansen:

- Dit wordt bepaald door de wijze waarop docenten en studenten worden gefaciliteerd. En er moet een mogelijkheid zijn onderwerpen te uploaden om "The Matrix" te verrijken en te actualiseren.
- Bekendheid eraan geven is een 2e vereiste. Onbekend maakt nu eenmaal onbemind.
- Als docenten en studenten iets ontwikkelen op een school is het intellectueel eigendom (i.e.) van een school. Daar moet dus een afspraak over gemaakt worden. Bijvoorbeeld dat het i.e. van een school blijft en het niet commercieel mag worden toegepast en dat het gebruik alleen voor onderwijsdoelen met bronvermelding vrij gebruikt kan worden.

De bedoeling is dat er voor de docent minder voorbereidingstijd wordt ingecalculleerd. Er worden complete lessen aangeleverd, waardoor de docent minder werkdruk ervaart en hij niet vastzit aan toetsen, waar ook weer veel tijd in gaat zitten.

Risico's:

Het blijft altijd een risico dat studenten en/of docenten 'innovatie moe' worden. Er moet op een bepaalde manier voor gezorgd worden dat "The Matrix" niet uitgeput wordt waardoor er niet voldoende onderwerpen meer aangevoerd worden voor de deelnemers.

Communicatie

Wij maken gebruik van de gebruikelijke mbo-kanalen en social media. Eventueel kunnen wij ook gebruik maken van vakbladen voor docenten om hen te attenderen op deze nieuwe lesmethode.

Draagvlak/uitvoerbaarheid

- Bij het Mediacollege Amsterdam hebben zij belangstelling voor dit project. Na het aanbieden van ons plan aan het onderwijsbureau, hebben zij aangegeven ook graag verder te willen met dit plan.
- MBO Amersfoort wil ook graag verder met dit project en gaat al kleinschalig een pilot doen.
- ROC Midden Nederland staat ook positief tegen over dit plan van "The Matrix".

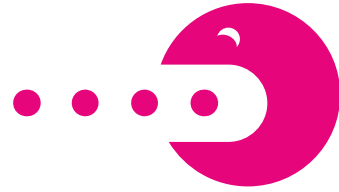

Ingrid

5.2.7 Burgerschapslokaal

Teamleden

Steef Beckers, Wiel Keijsers, Daphne van Bommel,
Lieke van Heertum, Jette Nooijen

Probleemstelling

Studenten vinden het vaak burgerschap saai en ervaren het als een verplichting. Het vak wordt vaak theoretisch gegeven waardoor het niet gaat leven bij studenten. De lessen zijn vaak docentgericht waardoor er weinig tot geen verantwoordelijkheidsgevoel bij de studenten ontstaat. Het vak wordt voornamelijk in theorielokalen gegeven die niet optimaal zijn voor (inter)actieve werkvormen. Docenten moeten vaak van lokaal naar lokaal en hebben weinig ruimte en tijd om werkvormen te gebruiken die vragen om een verbouwing van het lokaal.

Voorstel eindproduct

Burgerschap is de manier waarop mensen deelnemen aan de maatschappij. De school is een oefenplaats, waar leerlingen actief kunnen oefenen met de vaardigheden die ze later nodig hebben om deel te kunnen nemen aan onze samenleving. Dit actief oefenen met vaardigheden willen wij stimuleren door een actieve leeromgeving te creëren. Een leeromgeving die zowel de docent als student stimuleert om actief aan de slag te gaan met het vak burgerschap. Een grote trend binnen het mbo zijn de hybride leeromgevingen. In deze leeromgeving worden schools leren en werkplek leren in één leeromgeving bij elkaar gebracht. Wij willen dat burgerschap mee gaat in deze trend waarbij wij een leeromgeving creëren waar je niet alleen theoretisch uitleg krijgt over de maatschappij, maar waar je ook makkelijk maatschappelijke situaties kunt na spelen.

We gaan er voor zorgen dat alle materialen aanwezig zijn voor (inter)actieve werkvormen. Ons voorstel is om een vast leslokaal in te richten die geschikt is voor (inter)actieve werkvormen, en persoonlijke ontwikkeling zodat het vak meer gaat leven. Het lokaal moet een speelplaats worden waarbij de studenten samen de maatschappij op een actieve manier kunnen ontdekken en beleven.

Voorstel voor de inrichting van een lokaal in de (mbo)school:

- podium
- tribune
- de streep (over de streep)
- debat (kathedr)
- beamer
- Digibord

- zithoek
- kamerscherm
- geluidsinstallatie
- kasten + materialen voor interactieve werkvormen
- planten

Plan van aanpak

Wij stellen een materialenlijst waarop alle materialen staan die nodig zijn om het lokaal in te richten. Deze lijst is voornamelijk gericht op materialen voor de (inter)actieve werkvormen. Daarnaast maken we een schets/model die een mooi visueel voorbeeld geeft van het burgerschapslokaal. Om gebruikers van het burgerschapslokaal op weg te helpen maken wij ook een instructievideo met daarin ideeën en voorbeelden over hoe je het lokaal kunt inrichten met de materialen van de materialenlijst.

Wie voert uit

De betrokken school samen met de betrokken docenten en onze projectgroep. Samen zoeken we naar een geschikte ruimte. We bekijken de materialenlijst en bepalen welke materialen aangeschaft moeten worden. Een andere optie is dat we ook de betrokken leerlingen betrekken bij het inrichten van het lokaal.

Partners

Scholen, burgerschapsdocenten, studenten

Middelen

Een leeg lokaal, de materialenlijst, instructievideo

Begroting

De inrichting van het lokaal is afhankelijk van de ruimte die beschikbaar is. Voor veel materialen hoeven de kosten niet hoog te liggen. Het hangt daarbij ook vanaf hoeveel de school wilt veranderen aan het lokaal (denk aan een wandje eruit bijv.). Ook kan er gebruik gemaakt worden van studenten (denk aan mbo huisdesign etc) en kan er via Marktplaats en tweedehandswinkels goedkoop naar materialen worden gezocht.

Haalbaarheid

Scholen kunnen het probleem herkennen. Burgerschap leeft op veel scholen nog niet genoeg en een goed lokaal ingericht op het vak stimuleert dit. Scholen maken steeds meer gebruik van hybride leeromgevingen en het burgerschapslokaal past mooi in deze trend.

Risico kan zijn dan als er een nieuw lokaal gebouwd moet worden de kosten snel oplopen. Scholen kampen vaak al met een lokaal te kort. Dit maakt het lastig om een lokaal volledig aan één vak te koppelen.

Communicatie

Door filmpjes te delen op sociale media willen we het idee van het burgerschapslokaal presenteren aan het onderwijs. We maken een timelaps video waarin te zien is hoe we het lokaal verbouwen/inrichten. Ook filmen we lessen die in het lokaal gehouden worden en de reacties van studenten na een les burgerschap in het burgerschapslokaal. Hierdoor krijg je een mooi overzicht van voorbereiding, gebruik en resultaat.

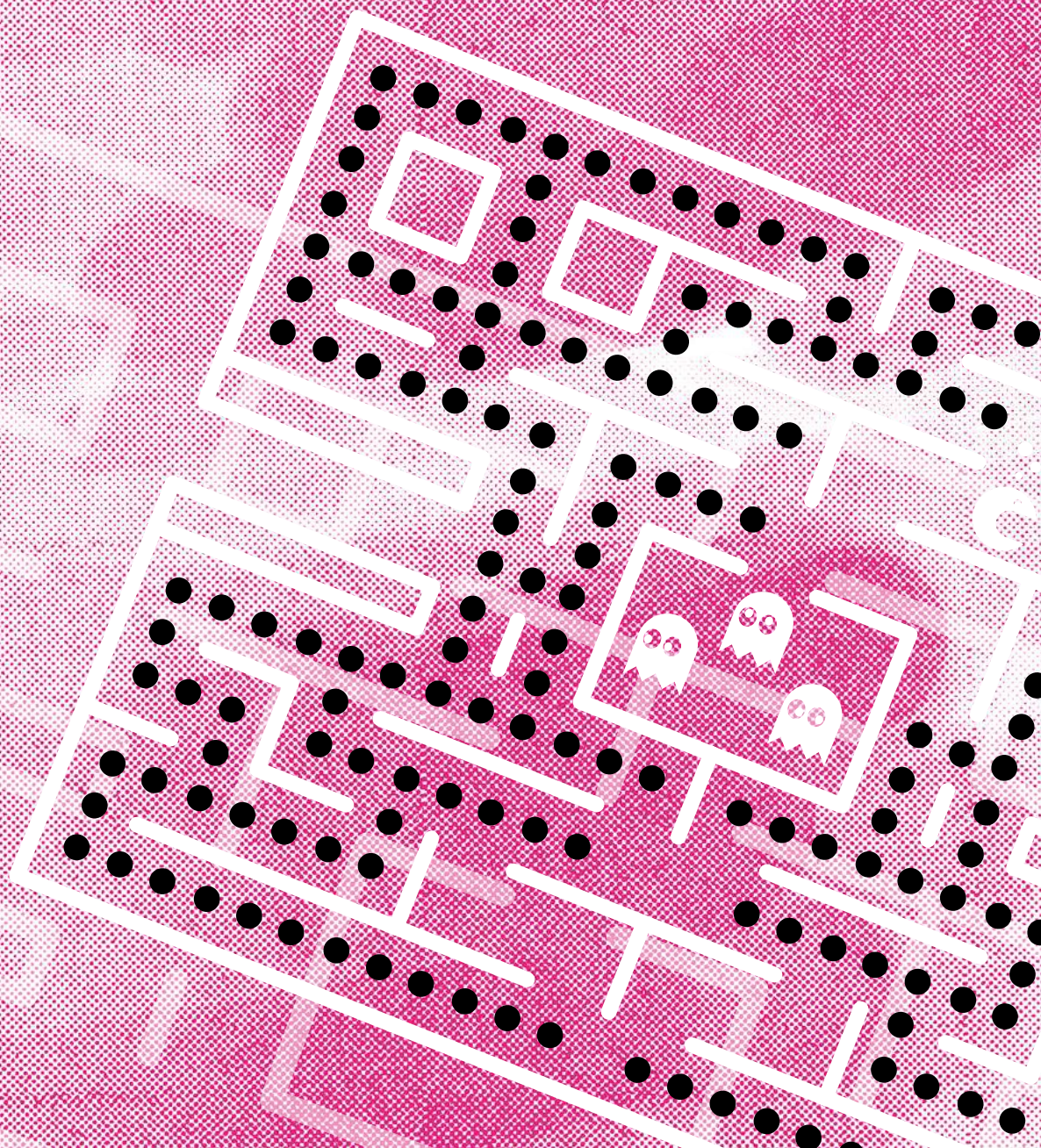
Draagvlak/uitvoerbaarheid

Daphne en Jette gaan het plan voorleggen aan studenten en docenten van ROC ter Aa om een eerste beeld te krijgen van het draagvlak.

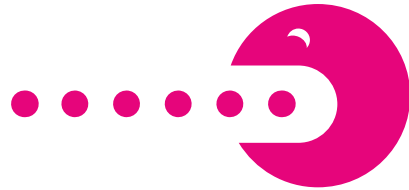
5.3 Naar buiten met burgerschap

5.3.1 BuitenLab; Tijd voor een nieuwe aanpak!

Teamleden

Han Bressers, Lotte Westrik,
Bram van den Berkmortel, Nikki Schrijvers,
Maurice Nagelhout, Ismail Osman

Probleemstelling

De huidige lessen bevatten te weinig variatie en interactie en bestaan regelmatig alleen uit theorie. Dit is een probleem omdat studenten op deze manier minder zullen onthouden en niet hun eigen mening kunnen vormen, omdat ze niet in contact komen met ervaringsdeskundigen in de praktijk. Eentonigheid van lessen leidt tot minder betrokkenheid van studenten bij Burgerschap. Het vak wordt hierdoor minder aantrekkelijk en interessant voor studenten.

Voorstel eindproduct

We willen het vak Burgerschap interessanter en aantrekkelijker maken, door meer interactie, meer afwisseling en meer contact met de buitenwereld. Wij willen de studenten de maatschappij in laten gaan en de maatschappij naar binnen halen. Daarvoor is een vernieuwende aanpak nodig. Hierin beschrijven we hoe we in een periode van tien weken twee keer de volgende volgorde doorlopen: drie theorielessen, daarna minimaal één gastspreker en daarna een excursie organiseren. Op deze manier creëren we een basis zodat, als gevolg van het introduceren van meer gastsprekers en excursies, de lessen ook optimaal worden benut.

Opzet vernieuwende aanpak:

Er wordt een thema bepaald, bijvoorbeeld de Provinciale Statenverkiezingen, waar we ons vijf weken in verdiepen.

Week 1:	Theorieles 1: Korte evaluatie vorig thema (ca. 20 minuten) + introductie nieuw thema m.b.v. basisinformatie en interactieve vragen Huiswerk: praktijkopdracht (bijvoorbeeld een onderzoek met een straatinterview, om erachter te komen hoe dit thema speelt)
Week 2:	Theorieles 2: opdracht onderzoeken + voorbereiden argumenten voor discussieles
Week 3:	Discussieles: standpunten leren onderbouwen
Week 4:	Gastspreker
Week 5:	Excursie

Voorbeeld vernieuwende aanpak: thema Provinciale Statenverkiezingen:

Er wordt een thema bepaald, bijvoorbeeld de Provinciale Statenverkiezingen, waar we ons vijf weken in verdiepen.

- Week 1: Theorieles 1: Korte evaluatie vorig thema (ca. 20 minuten) + introductie nieuw thema m.b.v. basisinformatie en interactieve vragen
Huiswerk: praktijkopdracht (bijvoorbeeld een onderzoek met een straatinterview: hoeveel mensen weten wat de Provinciale Staten verkiezingen inhouden en kunnen ze voorbeelden noemen van wat er speelt in de provincie)
- Week 2: Theorieles 2: Terugkoppelen huiswerk + koppelen aan de theorie
Huiswerk: voorbereiden argumenten voor discussieles
- Week 3: Discussieles: standpunten leren onderbouwen
- Week 4: Gastspreker: Afgevaardigde van Provinciehuis
- Week 5: Excursie: Provinciehuis

Plan van aanpak

Wat is er nog nodig: thema's voor het lessenpakket

Ontwikkeling van het lessenpakket in deze vernieuwende aanpak:

- Docenten die brainstormen over mogelijke thema's. Ook vragen zij hun leerlingen welke thema's zij interessant vinden.
- Er wordt bekeken of hier een gastspreker en een excursie voor geregeld kan worden.
- Docenten gaan zoeken naar basisinformatie.

De ontwikkeling van het lessenpakket in deze vernieuwende aanpak verloopt volgens de volgende stappen:

1. Informatie verzamelen
2. Informatie verwerken
3. Lessenpakket maken
4. Feedback ontvangen en verwerken
5. Lessenpakket verbeteren
6. Lessenpakket controleren
7. Definitief Lessenpakket ontwikkelen

Wie voert uit

Team BuitenLab (Maurice Nagelhout, Ismail Osman, Lotte Westrik, Bram van den Berkmortel, Han Bressers en Nikki Schrijvers).

Partners

Als partner lijken ProDemos en de Stichting Cultureel Jongerenpaspoort (CJP) ons van belang. ProDemos verzorgt gastlessen op het mbo. Deze organisatie zou ons meer kunnen helpen op basis van gastlessen. CJP zorgt voor kortingen voor studenten van het mbo. Deze organisatie zou bijvoorbeeld kunnen helpen met het regelen van korting voor excursies. Bij excursies valt te denken aan: de rechtbank, een asielzoekerscentrum, de gemeenteraad, de Nederlandse Transplantatiestichting, ProDemos (bezoek Tweede Kamer), Humanity House, FortvandeDemocratie, Anne Frank Huis, enzovoort.

Middelen

PC, Beamer

Begroting

Per periode denken wij niet veel geld nodig te hebben. Dit bedrag zal verschillen per periode. Gastsprekers komen vaak op vrijwillige basis en studenten kunnen meestal gratis reizen met hun Studentenreisproduct. Excursies kosten wel geld en dat bedrag kan verschillen per excursie. De excursies die geld kosten kunnen afgewisseld worden met excursies die gratis zijn. Zo houd je de begroting in de hand, Een gemiddelde excursie naar bijvoorbeeld het Anne Frank Huis of Humanity House kost minimaal €7 per persoon.

Haalbaarheid

Het plan is haalbaar. Op sommige ROC's gebeurt dit al. We kunnen de theorielessen met huiswerk en de discussielessen aanbieden, het regelen van gastsprekers zou ook moeten lukken. Het regelen van excursies blijkt wel wat lastiger te zijn, omdat men (bv in een AZC) liever niet elke week groepen over de vloer heeft. Maar er zijn altijd alternatieven te bedenken.

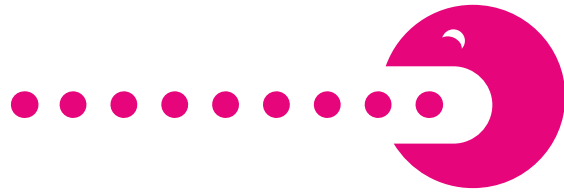
Communicatie

Wij houden mensen op de hoogte via <https://buitenlab.com>. Hier zou later dan ook een kopje verschijnen met Vernieuwende Aanpak, waar de lessenspakketten te vinden zullen zijn.

5.3.2 SGBB. Student Gebonden Budget Burgerschap

Teamleden

**Koen Kuiper, Laura van de Beek,
Tassilo Vermeulen, Julia Bults,
Lobke de Jong, Jelle Kalsbeek,
Anke de Weerd**

Probleemstelling

Burgerschap is een verplicht vak voor mbo- studenten in Nederland. Door de manier waarop burgerschap momenteel gegeven wordt, ervaren veel studenten het vak als een 'moetje'. Verder blijkt er veel verschil te bestaan in de manier waarop scholen het burgerschapsonderwijs inrichten. Op sommige scholen wordt veel in het vak geïnvesteerd - en worden bijvoorbeeld excursies georganiseerd - terwijl op andere scholen de studenten de klas niet verlaten. Hierdoor hebben niet alle studenten in Nederland dezelfde kansen om zichzelf als burger te ontwikkelen.

Voorstel eindproduct

We willen dit probleem aanpakken en er voor zorgen dat studenten meer keuze-mogelijkheid hebben, theorie en praktijk kunnen koppelen en intrinsiek gemotiveerd worden voor het vak burgerschap, en hierdoor de beste versie van zichzelf kunnen zijn. Wij willen het SGBB (Student Gebonden Budget Burgerschap) beschikbaar stellen: een pas waarmee studenten bedrijven, musea, sportclubs en culturele instellingen naar keuze bezoeken.

Plan van aanpak

SGBB Pilot opzetten

Deze bedrijven hebben wij gebundeld en toegevoegd aan de website. Hier kunnen studenten hun uitje uitkiezen. Ook mogen studenten zelf met ideeën komen, alleen moeten deze ideeën voldoen aan een aantal spelregels:

- De organisaties die activiteiten aanbieden, moeten ervaring hebben met onderwijsactiviteiten en voor meerdere scholen al werkzaam zijn inclusief referentie van de onderwijsinstellingen;
- Instellingen die meedoen moeten bewezen didactische vaardigheden hebben bijv. een educatieve afdeling.
- Instellingen die activiteiten aanbieden moeten lid zijn van een brancheorganisatie of gesubsidieerd zijn voor het doel waarvoor ze werken bijv. COC, Young Impact, Staatsbosbeheer, NIBUD en Voedingscentrum

Studiepunten

Het uitje kan meetellen voor een studiepoint, mits de student een verslag inlevert dat voldoet aan de volgende punten:

- Wat is het voor uitje (achtergrondinformatie)?;
- Waarom heb je voor dit uitje gekozen?;
- Wat vond je van het uitje en wat heb je ervan geleerd?;
- Wat zou je de volgende keer anders doen?

Scholen zouden hier zelf een andere invulling aan kunnen geven. Bovenstaande zou als een richtlijn gebruikt kunnen worden, maar is zeker niet verplicht. De invulling van deze studiepunten staan in een reader, deze is meegeleverd in de mail (VUT-Reader).

CJP stelt platform beschikbaar voor het SGBB

Het platform wat er nu is voor Cultuur Jongeren Pas kan ook gebruikt worden voor de SGBB. CJP (oa de directeur) is zelf enthousiast en willen graag met ons samenwerking om elkaar te versterken.

Om dit niet in de soep te laten lopen, zoals de CJP pas, willen wij dat er meer aandacht is voor de SGBB en dat er duidelijke uitleg komt wat studenten er mee kunnen. Ook moeten docenten studenten motiveren om gebruik te maken van de pas, door zelf leuke uitjes te bedenken. Tijdens de pilot willen we kijken hoe deze manier van motiveren aanslaat.

Wie voert uit

Het team SGBB (MBO BurgerschapLab) uit Den Haag wil zelf de ontwikkelingsfase uitvoeren. De pilot doen we met 25 mbo-studenten uit Zwolle.

Partners

- Bedrijven gericht op de 4 dimensies, uit de regio Zwolle
- CJP
- Mbo-scholen Zwolle
- Gemeente Zwolle
- Ministerie van OCW

Middelen

De CJP MBO Card, dit is een pas voor studenten waar elk jaar 20 euro wordt opgezet. Wanneer de student het bedrag binnen een jaar niet heeft opgemaakt wordt het resterende bedrag aan de docent gegeven, die hiermee een uitje of een gastles regelen.

Begroting

We hebben nu €20,- per student in gedachten. Er zijn gesprekken gaande om dit geld bij elkaar te krijgen. De kosten kunnen eventueel omlaag door Lumpsum / Gemeente / Oranjefonds / OCW.

De financiering van de SGBB wordt als volgt gedaan:

Op het mbo zitten 500.000 studenten, voor elke student willen wij €20,- op de SGBB kaart zetten.

Deze financiering zal worden gedaan per student:

- € 5/10,- Lumpsum financiering.
- € 5,- Cofinanciering door grote partners als NL-doet, NOC NSF, oranje-fonds.
- € 5,- door OCW (maximaal 5 miljoen euro investering per jaar, voor alle studenten)

Haalbaarheid

Door de samenwerking met het CJP is de haalbaarheid erg hoog en zeer noodzakelijk. Dit omdat CJP een groot netwerk heeft en dat praktisch is bij de uitvoering van het SGBB. De risico's zijn vrij beperkt; we willen een pilot uitvoeren om te kijken of deze oplossing zo goed werkt als gepland.

Communicatie

De communicatie wordt vooral gedaan door scholen, ze besteden aandacht tijdens LOB of burgerschaplessen. Daarnaast kunnen er posters op gehangen worden in scholen en kan het JOB advertenties delen via hun website en sociale media. Ook het ministerie moeten hun sociale mediakanalen kunnen gebruiken om aandacht te vragen voor dit idee.

Draagvlak/uitvoerbaarheid

Tops:

- Burgerschap is belangrijk, daarover nadenken vanuit verschillende thema's is dat eveneens.
- Dat tijd en geld een rol spelen is helder: echter de bekostiging van het onderwijs is bij wet geregeld: het is de uitdaging en opdracht van elke instelling om met het verstrekte publieke geld, het onderwijs vorm te geven; dat moet het uitgangspunt zijn.

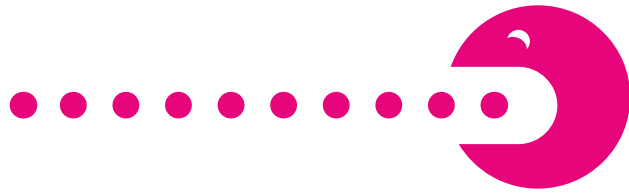
Tips:

- Zorg ervoor dat burgerschap altijd geïntegreerd is in de algehele voorbereiding van jonge mensen op een plek in de samenleving en niet apart komt te staan.
- Zorg er bovendien voor dat die integratie is verbonden aan de beroepsbeoefening die vanuit de opleiding wordt ontwikkeld. Het kan dus geen vak of 'uitje' zijn op zichzelf, maar moet een link hebben met daar waar de student voor wordt opgeleid. Wij hebben als instelling namelijk een opdracht een student tot beginnende beroepsbeoefenaar op te leiden en toe te leiden naar een gediplomeerde start.
- Een bedrag beschikbaar stellen voor elke student die dat zelf moet invullen is niet haalbaar, niet verstandig en vooral niet te monitoren (zie mijn opmerking over publiek geld).
- Is een 'uitje' een goede vorm van leren? Of is het uitvoeren van een relevante opdracht dat niet veel meer?
- Er zijn voldoende regelingen voor studenten met een beperkte portemonnee, er zijn bovendien ook in elke school programma's om in de samenleving ervaring op te doen: benut die eerst!

5.3.3 Burgerschapsfestival; Maak mee!

Teamleden

Anouk ter Heegde, Dinie Baan
Sem Veen

Burgerschap nu:

- Te weinig praktijk, veel theorie
- Te weinig betrokkenheid op maatschappelijke problemen
- Te stijf/traditioneel onderwijs

Op dit moment bestaat de les burgerschap uit het lezen van teksten en het maken van opdrachten uit een boek of van de computer. Op die manier leren de studenten niet de competenties die ze nodig hebben om goed in de maatschappij te kunnen functioneren. Als docent heb je het gevoel dat je zinloze lessen geeft, als student ervaar je dat je zinloze lessen krijgt. Je zit alleen achter de laptop om een saaie methode te doen, waarvan je ook niet leert.

Wij willen naar meer praktijk in het burgerschap onderwijs. Er moet meer betrokkenheid zijn met maatschappelijk problemen die op dat moment aan de orde zijn. Ook zouden wij willen zien dat er minder stijf aan de hokjes van het onderwijs wordt gehouden. Studenten kunnen meer participeren in de ontwikkeling van hun eigen burgerschapsonderwijs. Goed burgerschapsonderwijs gaat over ervaren – meemaken- en eigenaarschap –mee maken.

Plan van aanpak

Dat kan op het BURGERSCHAPSFESTIVAL, waar studenten en docenten de samenleving de school in halen. Een dag per jaar –net voor de zomervakantie– verandert de school in festivalterrein. Overal in de school vinden evenementen plaats waar studenten de opbrengsten van een jaar lang burgerschap presenteren. Denk aan studenten van ‘zorg en welzijn’ die met een groep ouders heeft gewerkt aan het verminderen van de eenzaamheid. Of een studenten van de ICT-opleiding die laten zien hoe je als burger kan ‘technofencen’, oftewel, hoe jij het beste je digitale gegevens kan beschermen. Ook kan je denken aan studenten van de militaire opleidingen die samen met officieren van het leger veiligheidstrainingen geven. Elke student kijkt vanuit de eigen opleiding naar de samenleving en bedenkt oplossingen voor de vraagstukken die er spelen. Die oplossingen worden gepresenteerd op het festival.

Als student krijg je in de eerste en tweede leerjaren van je opleiding krijg de basis van burgerschap. In de derde leerjaar ben je een van de mede organisatoren van het festival, dat aan het einde van het schooljaar plaatsvindt. Nadat studenten een

onderwerp hebben gekozen, gaan ze samen met de mensen van de externe partij kijken hoe ze dit probleem gaan oplossen/presenteren op het festival.

Dit gehele traject duurt gehele schooljaren tot de derde leerjaar. Gedurende alle leerjaren werken de studenten aan alle dimensies van burgerschap. In de eerste twee jaar is het vooral basiskennis maar ook al nadenken over hun eigen rol als burger in de maatschappij. In het 2e leerjaar begint de voorbereiding al op het festival. De studenten gaan op verschillende werk bezoeken en zoekt uit wat je als onderzoek gaat doen in de derde leerjaar. Aan het einde van het tweede leerjaar wordt er door de studenten en docenten gekeken wie in de werkgroep komt. Deze werkgroep bestaat uit studenten en docenten die samen het algemene festival gaan organiseren. De overige studenten worden in groepen verdeeld en gaan samen met hun groep een van maatschappelijke doelen aan de slag. Ze doen onderzoek en kijken hoe ze 'onderzoek' gaan presenteren op het festival.

Per week hebben de leerlingen een uur les. In deze lessen werken ze aan de voorbereiding van het festival en zijn hun onderzoek. De docent speelt hierin de rol van begeleider. Hij of zij gaat samen met de studenten kijken naar hun onderzoek en begeleidt ze hierin. De docent neem hier mee de rol aan van een studiebegeleider. De docenten zij wel meer bezig met begeleiden van de student die de algemene organisatie doen. Hiervoor moeten ze wel meer uur krijgen voor begeleiden en voorbereiden. Je moet denken aan 3 uur extra in de week voor alleen de derde jaar.

Studenten leren de maatschappij kennen, ontwikkelen zich als persoon, als mens, als burger en als beroepsbeoefenaar in hun werkveld. De maatschappij heeft hier ook belang bij doordat de student zich inzet.

Door het organiseren van het festival wordt de les burgerschap zinvoller. Als student krijg je een diverse manier kennis met de maatschappij en haar problemen. Ook leer je meer over het regelen van zaken. Dit is ook belang voor burgerschap. Je leert hierdoor een actiever burger te zijn en je in te zetten voor de maatschappij (denk aan de titel maatschappij maak jij) Daarbij zitten degene die organiseren ook in een onderzoeksgroep en hebben ze ook te maken met de inhoud van het programma. Zij kunnen ook hun groep vertegenwoordigen in de 'werkgroep'.

Wie voert uit

Studenten, organisatie, docenten, begeleiders.

Aan het einde tweede leerjaar wordt er een werkgroep 'burgerschap festival' opgezet. Hierin zitten student en docenten (per 20 leerlingen, 1 docent burgerschap) zij gaan de praktische zaken van het festival organiseren (denk aan catering, beveiliging en inhoud). Ook kunnen er vakdocenten worden gevraagd voor extra vragen als zij (de studenten) hebben.

Organisatie kunnen hier ook op inspelen. Denk aan organisatie zoals een bejaardenhuis, of een geloofshuis. Hun coördinatoren. Zij stellen hun deuren open voor de studenten en laten hen leren over hun cultuur en problemen die zij hebben binnen de organisatie en maatschappij.

Partners

Partners zijn sociaal, maatschappelijk bedrijven en instellingen. Zij stellen ook hun deuren open voor de studenten. Of bedrijven die zich maatschappelijk willen inzetten voor hun USP (Unique Selling Point) of merkvergroting. Een voorbeeld van deze bedrijven kunnen zijn: supermarkten, dj's, religie, zorginstellingen, scholen, cultuurinstellingen, startups, politieke partijen, overheidsinstellingen, buurtcentrums, sportclubs. Maar ook de ICT-bureau's of banken.

Middelen

Sociale media (storytelling), vak expertise, financieel, locaties.

In onze leer/programmaliijn hebben wij veel ruimte voor zelf ontwikkeling en inspraak van de studenten. We willen dat ze zelf aan zet hiermee komen.

Wel kunnen wij aangeven wat een student/ docent nodig zal hebben om een festival te organiseren en onder de aandacht zal brengen. Een groot deel voor onder de aandacht te brengen is storytelling onder sociale media en de organiseerde studenten.

Een voorbeeld van storytelling is dat de vierdejaars gaat vertellen over zijn ervaring met het organiseren van het festival. Wat viel hem of haar op en wat viel tegen. De organiseerde studenten leren hiervan en worden ook geënthousiasmeerd van hun verhalen.

Ook een belangrijk punt is geld. Er moet meer geld worden vrijgemaakt voor burgerschap onderwijs voor vak expertise van de docent en geld om het festival te organiseren. Per week hebben de leerlingen een uur les. In deze lessen werken ze aan de voorbereiding van het festival en zijn hun onderzoek. De docent speelt hierin de rol van begeleider. Hij of zij gaat samen met de studenten kijken naar hun onderzoek en begeleidt ze hierin. De docent neem hier mee de rol aan van een studiebegeleider. De docenten zij wel meer bezig met begeleiden van de student die de algemene organisatie doen. Hiervoor moeten ze wel meer uur krijgen voor begeleiden en voorbereiden. Je moet denken aan 3 uur extra in de week voor alleen de derde jaar.

Begroting

€ 10.000,- per 1000 studenten

Activiteiten worden bepaald door studenten zelf of ze gaan het zelf maken. Als de studenten het zelf gaan maken, kunnen de kosten omlaag. Daarnaast kunnen de kosten omlaag als we gebruik kunnen maken van sponsoring.

Wij hebben een navraag gedaan bij de docent van het Cipab. Zij is burgerschapdocent en heeft binnen Cipab een kerstfestival georganiseerd. Zij heeft gerekend met 10 euro per student. Wij denken dat we dit kunnen halen in dit plan. 10 euro per student is weinig maar door de MBO-vakscholen is er ook al veel kennis is huis. Dit kan worden gebruikt voor alles. Op het mbo leer je onder begroting te werken, ook als deze minimaal is.

Haalbaarheid

Iedere opleiding heeft zijn eigen idee van burgerschaponderwijs. Daarom moet er een schoolbreed curriculum komen voor het burgerschaponderwijs. Zoals wij hebben uitgelegd wordt er een schoolbreed festival georganiseerd. Daarom moeten de leerlingen van de mbo-school ook de kans krijgen op gelijk onderwijs hierin zodat zij allemaal dezelfde grond hebben om dit festival te organiseren.

Voor docenten moet er twee extra uren (12 minuten) worden ingepland per week. Ze krijgen hierdoor iets meer ruimte voor de begeleiding van de studenten. Studenten hebben al veel uur voor alle vakken. Daarom blijft een uur in de week genoeg om hun burgerschap te doen en hun onderzoek te doen.

Materiële kosten hebben wij nu geen beeld bij omdat wij niet weten wat de student zelf gaan doen om het festival te organiseren.

Het cijfer wordt bepaald in het verslag dat je maak met het onderzoek en de cijfer van de theorie die je hebt gekregen in de eerste en tweede. Je moet minimaal een voldoende hebben om te slagen voor burgerschap.

Wel is het laagdrempelig voor de student. Ze zijn ergens mee bezig wat ze zelf ook leuk vinden en doordat het op school wordt georganiseerd is mee werk voor de school dan voor de student omdat zij dat regelaspect niet hoeven te doen.

Risico's:

Er zijn risico's in dit plan. Deze liggen voornamelijk op het gebied van schoolinstellingen. De scholen moeten een verandering in hun curriculum maken over hun burgerschap onderwijs. Daarbij moet er ook meer geld en tijd worden voor vrijgemaakt. Dit kost de school geld.

Omdat je met externe partners gaat werken kan het zijn dat er weinig tot geen interesse is om deze problemen open te stellen en te gaan aanpakken. Het is namelijk ook geld en tijd van hun.

Communicatie

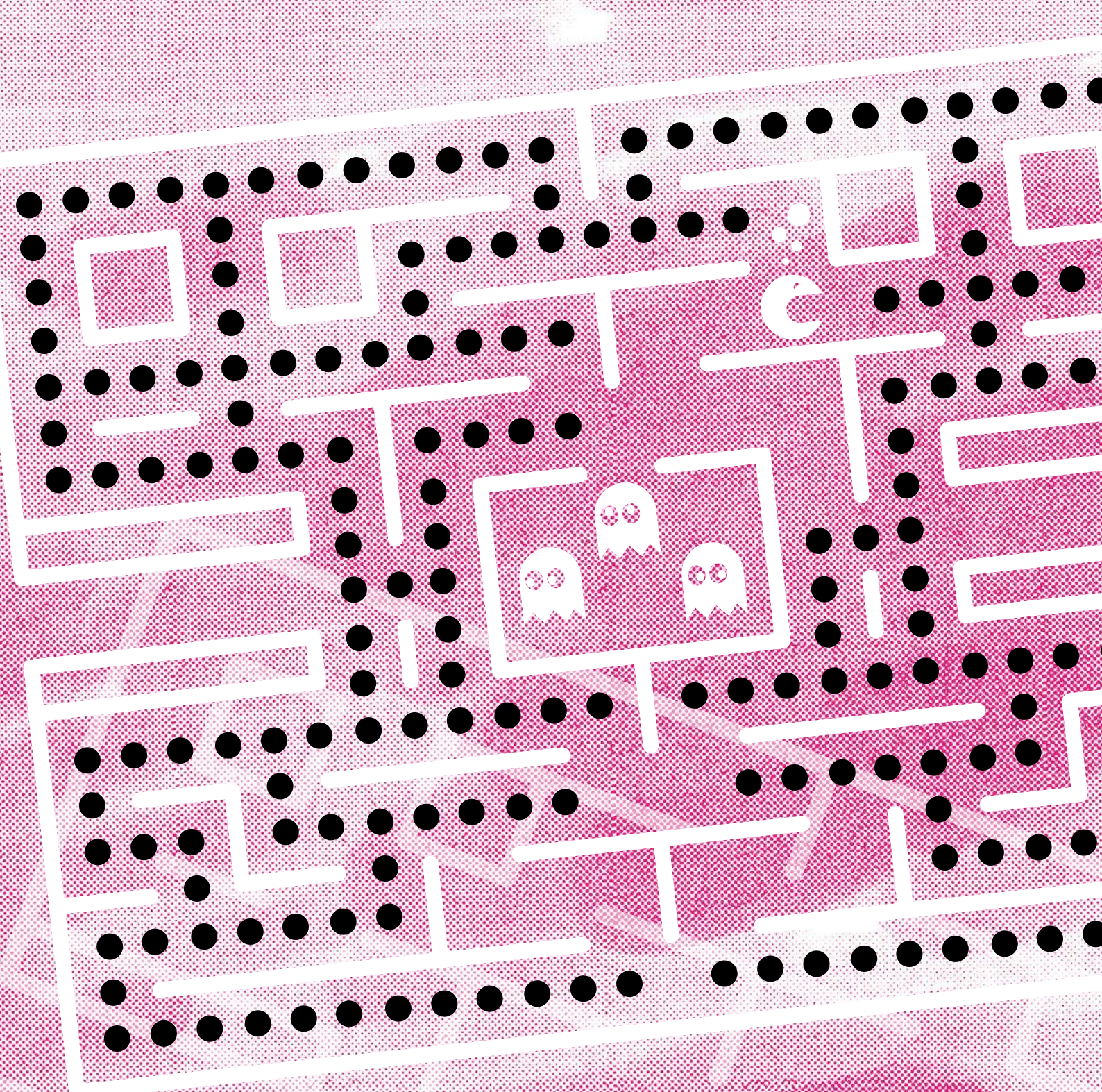
In de lessen burgerschap in het tweede leerjaar gaan je alvast voorbereiden aan festival. In deze lessen worden ook voorlichtingen gegeven door gast sprekers. Deze gast sprekers zijn vierdejaars die het al een keer hebben georganiseerd of sprekers die iets vertellen over maatschappelijk probleem.

Daarnaast wordt er in de wijk waarin de school staat ook veel gedaan om de wijk hierbij te betrekken, zij komen immers naar het festival al bezoeker. Maar de student is hier weer zelf verantwoordelijk voor hoe ze dit gaan doen.

In de lessen burgerschap in het tweede leerjaar gaan je alvast voorbereiden aan festival. In deze lessen worden ook voorlichtingen gegeven door gast sprekers. Deze gast sprekers zijn vierdejaars die het al een keer hebben georganiseerd of sprekers die iets vertellen over maatschappelijk probleem. Daarnaast wordt er in

de wijk waarin de school staat ook veel gedaan om de wijk hierbij te betrekken, zij komen immers naar het festival al bezoeker. Maar de student is hier weer zelf verantwoordelijk voor hoe ze dit gaan doen.

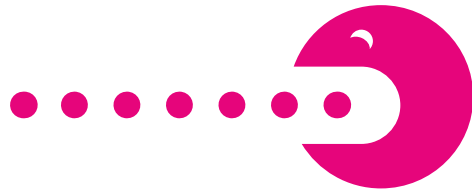

5.4 Kaders

5.4.1 Tafel met 5 poten – Van Maatschappijleer naar Burgerschap

Teamleden

Erik Kesselring, Habibe Basol,
Belinda Kleijweg, Boudewijn Brandwijk,
Francis van der Spek, Edwin Oudshoorn

Probleemstelling

Op dit moment verwachten we dat studenten weinig persoonlijke ontwikkeling doormaken t.a.v. burgerschap, omdat er sprake is van een inspanningsverplichting. De invulling en kwaliteit van het burgerschapsonderwijs verschilt daardoor flink tussen mbo-scholen, sommige scholen geven bijv. alleen burgerschapsonderwijs uit een boek, terwijl studenten zelf veel waarde hechten aan praktijkervaringen.

Voorstel eindproduct

Ons voorstel is om de inspanningsverplichting wettelijk (en in het OER) te wijzigen naar een 'ontwikkelverplichting' op het gebied van burgerschap. Hiermee willen ervoor zorgen dat scholen, docenten en studenten bedenken hoe studenten zich daadwerkelijk ontwikkelen, in plaats van zich slechts 'in te spannen'. Het doel is dat studenten de verantwoordelijkheid voelen van burger, voor hun woonomgeving, voor de maatschappij, ook na de opleiding.

Ons voorstel is dus een wetswijziging. Daarnaast schetsen we twee scenario's om een idee te geven hoe het eruit kan zien op een school, als ze moet voldoen aan een ontwikkelverplichting:

Scenario 1: Op schoolniveau

Gedurende de hele opleiding is er een doorlopende leerlijn burgerschapsonderwijs, in één jaar worden alle vier de dimensies doorlopen. Aan het eind van de opleiding doen de studenten een onderzoek of eindpresentatie om te laten zien wat ze hebben geleerd per dimensie en waar ze zich verder in willen ontwikkelen na hun opleiding. Dit scenario biedt een alternatief voor slechts 1 blok burgerschapsonderwijs in de hele opleiding (om maar aan de inspanningsverplichting te voldoen).

Scenario 2: Op klasniveau

De docent heeft een coachende rol en daagt de student uit zich te ontwikkelen, te reflecteren op (leer)ervaringen en gesprekken te voeren met mensen binnen en buiten de school omtrent burgerschap. Daarnaast bedenkt de docent samen met de student de beste vorm om de ontwikkeling van de student 'te bewijzen', bijvoorbeeld met een canvas. Door dit scenario richt de docent zich op de ontwikkeling van de student en voelt de student zich gezien en gehoord.

Plan van aanpak

Om een wetswijziging voor elkaar te krijgen, is het belangrijk aan te tonen dat een ontwikkelverplichting bijdraagt aan de kwaliteit van burgerschapsonderwijs, bijv. door middel van onderzoek. Tegelijkertijd willen we met het onderzoek een beeld schetsen van hoe scholen hun burgerschapsonderwijs nu vinden en hoe ze het zullen invullen bij een ontwikkelverplichting. Dit willen we doen door zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek uit te voeren op een representatieve selectie van mbo-instellingen en op basis daarvan een sterk verhaal te schrijven.

Daarnaast willen we met beleidsmakers praten om hen te overtuigen van het effect van een ontwikkelverplichting en lobbyen voor de wetswijziging. Eventueel starten we een petitie om de stem van de mbo-studenten en -docenten te laten horen.

Partners

Wij als team doen onderzoek, geven het verhaal vorm en lobbyen voor de wetswijziging.

Voor het verzamelen van bewijs: mbo-scholen, scholen/ROC's (om onderzoek op te doen), CINOP, LD-docenten, burgerschapsdocenten, Stuurgroep Burgerschap. Voor het maken van het verhaal: studenten die in de ontwikkelverplichting geloven en goed zijn in vormgeving, etc., politici die het verhaal onderschrijven. Overige partners: Kennispunt MBO Burgerschap, MBO-raad, OCW en Stuurgroep Burgerschap door te mailen en een belafsprake te maken en het onderwerp op de Burgerschapsagenda 2017-2021 laten zetten.

Middelen

Bewijs verzamelen: fte's, onderzoeker (van een instituut of LD-docent), mensen die mee willen werken (o.a. studenten en docenten). Verhaal vormgeven: camera om een filmpje te maken. Lobbyen: juiste contacten, goed verhaal, visitekaartje.

Begroting

Bewijs verzamelen: onderzoek fte's voor € 20.000,-

Verhaal vormgeven + ideeën geven van hoe het kan: fte's + materialen € 10.000,-

Lobbyen: fte's voor een team van 5 personen voor € 20.000,-

Haalbaarheid

We moeten draagvlak creëren voor het idee bij de partners en scholen. Het risico is dat het idee niet wordt opgenomen in de Burgerschapsagenda, omdat deze al gemaakt is. Daarnaast is het ook een risico dat OCW en de stuurgroep niet achter het idee staan van inspanning naar ontwikkeling. Scholen zullen zich met name afvragen 'hoe' ze dan aan de ontwikkelverplichting moeten voldoen. Daar willen we ze a.d.h.v. onderzoek/scenario's/ideeën/inspiratie mee helpen.

De docent moet de tijd en de ruimte krijgen om de studenten zo relevant mogelijke dingen te leren vanuit de actualiteiten die op dat moment spelen. Aansluiten bij de interesses en belevingswereld van de student. Bijv. duurzaamheid, Brexit, social

media, tienerzwangerschap, drugsgebruik. De student bereid is om mee te denken en te werken aan de les invulling en zijn persoonlijke burgerschapsontwikkeling.

Communicatie

Bereikbaar zijn via 1 e-mailadres, communicatie vanuit 1 centraal punt. Bekendheid creëren op scholen zelf; via bijeenkomsten, landelijk delen, social media.

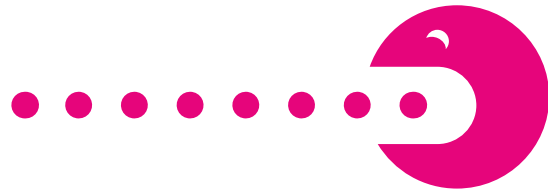

5.5 Bekwaamheid docenten

5.5.1 Burgerschap: 'Zonder fundament geen gebouw' – Bekwame en Bevoegde Burgerschapsdocenten

Teamleden

Numan Yilmaz, Marleen Klooswijk,
Wilma Dierx, Anne Schut

Probleemstelling

Voor Burgerschap hoeft een docent geen opleiding gedaan te hebben. Een tweedegraads bevoegdheid voor een willekeurig vak volstaat. Het gevolg hiervan is dat er natuurlijk geen continuïteit en borging is wat betreft de inhoud en de kwaliteit van het vak.

Veel docenten hebben onvoldoende kennis en vaardigheden in huis om het vak zinvol en inhoudelijk te kunnen geven, wat logischerwijs ook leidt tot een gebrek aan passie en inspiratie bij deze docenten.

Een onbekwame docent kan niet wezenlijk het verschil maken.

Het vak Burgerschap is een serieus en relevant onderdeel van de beroepsvorming in het mbo en verdient net als elk ander vak een bekwaam, bevoegd en dus ter zake opgeleide docent.

Op deze manier staat de docent, zoals het behoort, boven de stof en kan van daaruit flexibel omgaan met de ontwikkelingsbehoeften van studenten t.a.v. Burgerschap.

Voorstel eindproduct

Wij stellen voor een opleiding te ontwikkelen in de vorm van een kopstudie Burgerschap boven de Lerarenopleidingen Geschiedenis en Aardrijkskunde en een minor Burgerschap voor de Lerarenopleiding Maatschappijleer. In beide gevallen gaat het om het aanvullen van die onderdelen van Burgerschap die binnen genoemde opleidingen onvoldoende aan bod komen. De keuze van de opleidingen die voorwaardelijk zijn voor de minor en kopstudie is gebaseerd op de inhoud van genoemde lerarenopleidingen die goed aansluit op de meeste onderdelen van het vak Burgerschap zoals het nu geëxamineerd wordt.

Op deze manier kunnen docenten de relevante kennis en vaardigheden ontwikkelen om bekwaam te worden voor het vak Burgerschap.

Plan van aanpak

1. Het eerste dat nodig is, is het afgeven van een bevoegdheidseis door het ministerie (eventueel met een overgangstermijn).
2. Daarna worden er bijeenkomsten met experts georganiseerd. Dit zijn docenten en onderwijsdeskundigen, vanuit de lerarenopleidingen maatschappijleer,

geschiedenis en aardrijkskunde, kennispunt Burgerschap/MBO-raad, het ECBO en het Ministerie.

3. Tot slot hebben is accreditatie door de NVAO nodig.

Tijdspad: 2 jaar

Jaar 1: Drie bijeenkomsten per lerarenopleiding waarin experts vanuit deze opleidingen vaststellen wat er moet worden aangevuld om een volwaardige Burgerschapsdocent op te leiden.

Jaar 2: Vijf bijeenkomsten met een mix vanuit de drie opleidingen. Hier wordt concrete invulling gegeven aan de kopstudie en minor Burgerschap. Voorstel naar de expertgroep is dat de zittende docenten uiterlijk drie jaar na start van de opleiding een begin moeten hebben gemaakt met het halen van hun bevoegdheid.

Wie voert uit

Tijdens de bijeenkomsten nemen de experts hun eigen opleiding onder de loep en geven aan wat er nog mist op gebied van Burgerschap. Met deze input wordt gekeken welke lesstof in de kopstudie en minor moet komen en wordt het curriculum geschreven.

Partners

Netwerk Burgerschap/ MBO-raad, ECBO, ministerie van onderwijs, experts vanuit de lerarenopleidingen/Hogescholen.

Middelen

Beschikbare ruimte/tijd/kennis. Dit zijn de middelen om de expertbijeenkomsten te organiseren. Het daadwerkelijke ontwikkelen van de opleiding zou nog meer middelen nodig kunnen hebben.

Begroting

Reiskostenvergoeding en tijd/uurprijs per expertlid.

Haalbaarheid

Het voorstel is kansrijk, als de bevoegdheidseis is afgegeven door de Minister. Risico's zitten in de kans dat er geen bevoegdheidseis wordt afgegeven, directies die dwarsliggen vanwege de onmogelijkheid Burgerschap nog langer als PVI 'stop-lap' in te zetten en ontbrekende wil bij docenten, bij zowel nieuwe als zittende docenten.

Communicatie

Het Ministerie kan via persoonlijke benadering en via Ministeriële mailinglijsten experts benaderen. Daarnaast kan er via de lerarenopleidingen gecommuniceerd worden over de vorderingen.

Draagvlak/uitvoerbaarheid

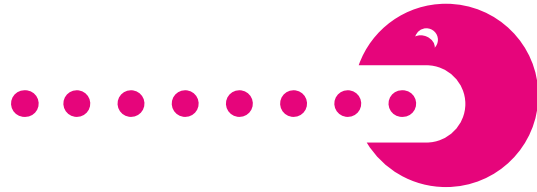
We willen het draagvlak vergroten door de Colleges van Bestuur van onze eigen scholen (HMC MBO Vakschool, Nova College en ROC van Amsterdam) te betrekken, aan hen ons plan voor te leggen, zodat we hen weten te overtuigen dat het belangrijk is bevoegde mensen voor de klas te hebben.

5.5.2 Gekwalificeerde docenten burgerschap. De bevoegdheid van de docent is een vereiste voor de kwaliteit, professionaliteit en prioriteit van het vak.

Teamleden

Sandro van der Wouden,
Nazima Bouhanouch, Betül Keskin

Probleemstelling

- Docenten hebben nu geen speciale bevoegdheid of aantekening nodig om het vak burgerschap te geven op het mbo.
- Het vak mist prioriteit en duidelijkheid op landelijk niveau en daardoor kwaliteit en effectiviteit op persoonlijk niveau in de klas.
- Studenten hebben behoefte aan professionele en gepassioneerde docenten burgerschap die de lessen uitdagend, creatief, relevant en passend bij hun belevingswereld kunnen aanbieden.
- Docenten (in opleiding) hebben behoefte aan bredere kennis op vakinhoud van de burgerschap dimensies en specifieke pedagogische en didactische kwaliteiten die passen bij het mbo.

Voorstel eindproduct

De prioriteit om een vak serieus te nemen binnen een school schiet omhoog wanneer er landelijk zaken verplicht worden gesteld. Wij willen het daarom verplicht stellen om vanaf schooljaar 2019/2020 alleen maar gekwalificeerde docenten burgerschap voor de klas te laten staan.

Deze kwalificatie is te behalen via een minor traject binnen de huidige mens en maatschappij gerelateerde lerarenopleidingen en een flexibele variant daarvan voor de huidige docenten burgerschap. Binnen 3 jaar dient elke mbo-school in Nederland zijn huidige docententeam via dit flexibele traject te hebben bijgeschoold.

Wij roepen de kwalificatie in het leven voor een 2e graad in burgerschap. Alleen met dit certificaat, deze aantekening, dit bevoegde ambassadeurschap van het burgerschapsonderwijs, mag je het vak burgerschap lesgeven op het mbo. Onze bijdrage is de ontwikkeling van het opleidingstraject 'Burgerschap in het mbo', wat leidt tot deze 2e graad bevoegdheid burgerschap. In eerste instantie via een minor van 30 studiepunten, wellicht later via een volledige bachelor van 240.

Burgerschapsonderwijs op het mbo heeft docenten nodig die speciaal zijn opgeleid om dit vak aan deze doelgroep aan te bieden. Dit traject dekt daarom zowel de inhoud van de 4 Burgerschapdimensies (of wellicht wel meer) alsmede de pedagogische en didactische kwaliteiten voor het mbo-onderwijs (die andere aandacht vragen dan op het voortgezet onderwijs).

Nu mag iedereen het vak burgerschap aanbieden op het mbo. Straks mogen alleen docenten dat, die deze speciale bevoegdheid of aantekening hebben gehaald. Hierdoor is de school er vanuit Den Haag en de inspectie wel verplicht prioriteit aan te stellen. Het is de eerste keer dat een omscholingstraject of bijscholingstraject verplicht wordt gesteld. Zonder deze 'te behalen burgerschap aantekening', zonder deze aangetoonde motivatie om een echte burgerschap ambassadeur in het mbo te worden, vinden wij dat je dit prachtige vak niet mag lesgeven.

Plan van aanpak

- Onderzoek doen naar de huidige modules en opleidingstrajecten tot docent burgerschap (duur, inhoud, studielast, kosten, diploma)
- Onderzoek naar draagvlak binnen lerarenopleidingen om te helpen met ontwikkelen
- Onderzoek doen naar de behoefte van huidige docentenopleidingen binnen het vak burgerschap
- (Welke vak inhoud en didactische en pedagogische kwaliteiten missen er)
- Onderzoek naar draagvlak binnen huidige mbo scholen
- (Is er ruimte, tijd en budget om huidige docenten om te scholen?)
- Onderzoek doen naar het competentieprofiel van de docent burgerschap op het mbo (huidige en toekomstige)

Ons plan is ambitieus. De ontwikkeling zal veel aandacht, draagvlak en samenwerking nodig hebben. En dus tijd en geld. Wij willen in periode 3 en 4 van schooljaar 2019/2020 de pilot van onze minor op minimaal 1 hbo-lerarenopleiding draaiende hebben.

Wie voert uit

Wij gaan dit samen doen. Burgerschap draait om kritisch denken en dialoog. Daarom staan in de ontwikkeling van dit traject teamwerk en persoonlijk contact via een holistische aanpak bovenaan.

Partners

- Mbo Raad, onderwijsinspectie, ministerie van onderwijs, kennispunt burgerschap en andere projectgroepen burgerschap die reeds bestaan
- Huidige docenten/stagiaires burgerschap op mbo-scholen (Zadkine, Albeda, ROC Mondriaan, Euro College, Grafisch Lyceum, ROC's in andere steden)
- Teamleiders mens en maatschappij gerelateerde vakken (maatschappijleer, geschiedenis, levensbeschouwing/godsdienst, omgangskunde) van lerarenopleiders (HRO, HvA, Fontys, Windesheim, Hogeschool InHolland, Universiteit van Leiden, HAN, Saxion)

Middelen

- Aandacht, passie, intentie, compassie
- Netwerk, samenwerking, onderzoek, expertise, kennis
- Tijd, ruimte en geld.

Begroting

Niets over te zeggen; aandacht en zorg zijn onbetaalbaar.

Met € 50.000,- koop je veel tijd en ruimte. Tijd om onderzoek te doen, een professioneel netwerk op te bouwen en het opleidingstraject te ontwikkelen. Ruimte om te vormen, uit te voeren en samen verder te komen.

Haalbaarheid

Wanneer Den Haag de kwalificatie 'burgerschap docent in het mbo' officieel status geeft, is de haalbaarheid van ons plan 100%. En een perfect startpunt om het vak burgerschap eens echt prioriteit te geven. Lerarenopleiders en mbo-scholen zullen daarna wel moeten samenwerken en ontwikkelen.

Met € 50.000,- kunnen wij met 100% zekerheid een pilot van het minor traject garanderen in het volgende studiejaar van minimaal 1 lerarenopleiding.

Een eventueel risico is dat huidige docenten zich niet willen laten bijscholen om de aantekening of bevoegdheid van burgerschap ambassadeur te ontvangen. Vanwege desinteresse, overtuiging van eigen bekwaamheid en/of andere redenen.

Voor mbo-scholen zal het ook tijd en geld kosten hun huidige docenten binnen 3 jaar bij te scholen. Scholen moeten hier flexibel mee omgaan, vanuit Den Haag moet er eventueel een subsidie voor scholen beschikbaar komen voor dit bijscholingstraject.

Communicatie

Communiceren naar bovengenoemde partners zal in eerste instantie via de mail verlopen. Met uiteindelijke wens om persoonlijk in contact en tot productieve samenwerking te komen. Wanneer er draagvlak en medewerking is, zal de communicatie ook verlopen via andere digitale kanalen, waar iedereen toegang toe heeft en input, feedback en feed forward kan geven.

Doelgroep

- Lerarenopleiders (hogescholen) die de minor 'burgerschap in het mbo' gaan aanbieden
- 1e graad docenten die de modules gaan vormgeven en lesgeven binnen de minor 'burgerschap in het mbo'
- 2e graad docenten in opleiding van de mens en maatschappij gerelateerde vakken die deze minor willen gaan volgen
- Mbo-scholen die binnen de vakgroep burgerschap het flexibele bijscholingstraject aan hun huidige docenten moeten gaan aanbieden
- Huidige docenten burgerschap op mbo-scholen die zich via het flexibele traject gaan bijscholen

Betrokkenen. Wie doet ertoe?

- De maatschappij
- Student die de minor 'burgerschap in het mbo' volgt
- Docent die de minor 'burgerschap in het mbo' doceert
- Mbo-scholen en huidige docenten die het flexibele traject 'burgerschap in het mbo' gaan volgen

- Kennispunt burgerschap
- Onderwijsinspectie

Haalbaarheid

Met 100% inzet, openheid, belangeloosheid van elke partij (student, docent, opleider, beleidsmedewerker) en het eindelijke inzicht dat het vak burgerschap een eigen, speciale en toekomstgerichte kwalificatie nodig heeft, is de haalbaarheid 100%.

Draagvlak/uitvoerbaarheid

De pilot van ons eerste minor traject zal worden uitgevoerd op een klein aantal scholen. Bij blijf van breder draagvlak kan de uitvoerbaarheid landelijk worden.

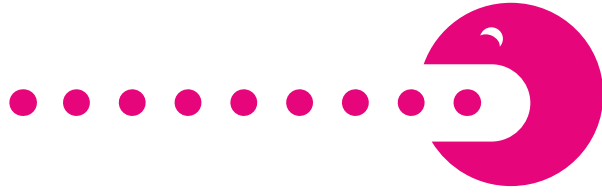

5.5.3 BurgerschapBubbel – In de bubbel, uit de bubbel

Teamleden

**Ilse Ouwens, Robbert Schutter,
Linh Ngo, Charlotte Galama**

Probleemstelling

Iedereen leeft in zijn eigen wereld, met zijn eigen informatiebronnen en ervaringen. Studenten, docenten en ook bedrijven en instellingen hebben een beperkte blik op de veelheid aan informatie die op ons af komt. Bovendien wordt die informatie door algoritmes en big data verder gefilterd, waardoor filter bubbels het gevolg zijn (Berger, 2017). Het risico van een filter bubbel is dat je wereldbeeld steeds kleiner wordt. Je krijgt precies de informatie te zien, die jou bekoort. Je gaat daardoor leven in een 'you-loop' en je ontwikkelt zo een steeds smallere versie van je 'ik' (Pariser, 2011). En dat terwijl een open blik als voorwaarde wordt gezien voor een democratische maatschappij.

"Juf, ik wil niet naast die homo zitten" (Groene Amsterdammer, 2016). Dit is een voorbeeld van een situatie die kan voorkomen bij burgerschap, maar ook bij andere vakken. Wat doe je dan als docent? Wat weet je van een onderwerp? Dit voorbeeld geeft een actuele kwestie weer, waarbij sprake kan zijn van een filter bubbel. Zo is er de nieuwe wetgeving rondom diversiteit. Iedereen heeft behoefte aan kennis-update. Mbo-scholen moeten aandacht besteden aan alle vormen van diversiteit. Er is een motie aangenomen waarin staat dat er meer gedaan moet worden met acceptatie diversiteit. Burgerschapseisen worden wellicht veranderd; religieus, etnisch, seksueel en gender. De motie is aangenomen en de burgerschapstekst is veranderd. Maar hoe zit het met de docenten? Waar zit hun handelingsverlegenheid rondom deze thema's (religieus, etnisch, seksueel en gender)? We willen deze thematieken in de spotlight zetten en onder de aandacht brengen. We willen met dit plan bepaalde actuele kwesties in kaart brengen en de filter bubbel doorbreken door middel van een (pop up (zelf) kennisbooster. We richten ons hierbij op de kennis van de docent: de motor van het burgerschapsonderwijs.

Leestip Filter Bubbels: <https://decorrespondent.nl/6340/het-woord-bubbel-doorgeprikt/211242460-d8178132>

Wet: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/12/21/minister-raad-stemt-in-met-wetsvoorstel-burgerschapsonderwijs>

Voorstel eindproduct

Om de filter bubbel van docenten door te prikken maken we een 'Mobiële Bubbel' waarin docenten door middel van speltechnieken nieuwe kennis en ervaringen krijgen over een bepaald onderwerp. Bij een mobiele bubbel kan je bijvoorbeeld denken aan een 'caravan' of een 'opblaasbare unit'. Dit kan verder worden vormge-

geven, als het maar mobiel is. De Mobiele Bubbels reist van school naar school en zet hiermee een actueel thema op de kaart. Docenten gaan namelijk in de mobiele bubbel en krijgen daar een ervaring die zorgt voor bewustwording en een kennisboost rondom een bepaald actueel thema. Een kans voor het ministerie om bepaalde thema's als urgent te agenderen.

In dit voorbeeld, uitgewerkt vanuit het thema diversiteit, zou dit de DiversiteitsBubbel kunnen zijn. Deze Mobiele Bubbels zorgt voor bewustwording van de nieuwe wetgeving en de diverse aspecten van het diversiteitsthema. De Mobiele Bubbels geeft actuele bronnen en een overzicht van de thematieken en inzichten (bijvoorbeeld vanuit de psychologie: Waarom denkt een brein in hokjes?, Hoe bevooroordeeld ben jij?). Om daarna in de les meer aandacht te besteden aan dit thema; op een pedagogisch/didactisch verantwoorde manier. Hoe voer jij als docent de meest ingewikkeldste gesprekken met je klas? De Mobiele Bubbels wordt laboratoriummachtig gevuld vanuit het principe gamification, d.w.z. met punten, levels en upgrades en directe 'fysieke' testresultaten.

De docent krijgt nieuwe input, maar kan er ook achter komen waar zijn handelingsverlegenheid zit met betrekking tot het voeren van een dialoog over diversiteit. Om voor een goede transfer naar het onderwijs te zorgen, moet je daarna zorgen voor onderwijskundige tools/tips, onderwijskundig advies op maat!

Het voorstel is om elke week zoveel mogelijk mbo-locaties te bezoeken (hangt af van aantal opblaascaravans etc). Om ervoor te zorgen dat docenten de Mobiele Bubbels kunnen inplannen in hun dagelijkse rooster, kiezen we voor een tijdsinvestering van een lesuur.

Plan van aanpak

We ontwerpen een fysieke/mobiele ervaring. Uitgangspunt vormt gamification, oftewel een spelervaring. We starten daarom met onderzoek naar een bepaald thema en vragen hierbij input van experts uit de wetenschap. Vervolgens ontwerpen we op basis hiervan, samen met studenten van Windesheim, een spel rondom het gekozen thema. Daarna wordt bekeken welke fysieke uitingsvorm past bij de eerste Mobiele Bubbels. Deze fysieke vorm wordt vormgegeven door studenten van Cibap en Deltion College en Friese Poort.

Ambitie:

Onze ambitie is om docenten bewust te maken van hun eigen bubbel en hier subtiele gaatjes in te prikken. De Mobiele Bubbels geeft hier inzicht in en levert een kennisboost op. Vervolgens zorgen onderwijskundige tips /tools voor de verdere inbedding in het onderwijs. De Mobiele Bubbels richt zich op de burgerschapsdocent, maar het is zeker interessant om juist ook andere vakdocenten te betrekken. Want burgerschapsonderwijs is vakoverschrijdend.

Eventueel kan je ook denken aan een follow up: professionalisering binnen mbo onderwijsteams met reflectie en intervisie!

Wat is er nieuw:

De Mobiele Bubbel gaat fysiek van school naar school. Zo wordt het gespreksonderwerp van die dag, die week bepaald. Kennis en bewustwording van actuele thema's wordt via gamification interessant. Bovendien wordt gezorgd voor een onderwijskundig vervolg en zorgt de Mobiele Bubbel voor een transfer naar de klas!

Wie voert uit

- Cinop: Algehele projectleiding
- Cibap: Onderzoeksfase thema: wetenschapper (psycholoog, antropoloog erbij betrekken)
- Deltion: Onderzoeksfase spelontwerp
  - Optie: Onderzoeken koppeling met lesmethodes diversiteit erbij betrekken
- Windesheim (studenten): inhoudelijke begeleiding en nadenken over didactiek etc.
- Cibap/Deltion (studenten): nadenken over spel/fysiek caravan ontwerpen etc.
- De trailer/caravan wordt bestuurd door de maatschappij (bakfietsmoeder, hooligan, vluchteling, boerka) – creëren van betrokkenheid van de maatschappij

Partners

- Cibap, Deltion College, Windesheim, Friese Poort
- Samenwerking wetenschappers: antropoloog, psycholoog, socioloog
- Samenwerking spelontwerper
- Wetenschapper antropologisch/sociologisch: huidige hokjes problematiek

Middelen

Minimaal nodig: projectleider, onderzoeker, fysieke caravan/trailer/experience kist, spelontwerper, wetenschapper.

Begroting

De mobiele/fysieke ervaring (kist/caravan/trailer) voordeel caravan: je rijdt er mee door Nederland. Zichtbaarheid burgerschap!!! Dit kun je laten ontwerpen door studenten (Cibap, prachtige opdracht!)

Ontwikkelfase

- Projectleider: 60 uur x € 10,-
- Onderzoeker: 60 uur x € 100,-
- Spelontwikkelaar: 160 uur x € 100,-
- Inhoudelijke input (experts): 80 uur x € 100,-
- Studenten Windesheim: binnen lessen organiseren
- Studenten ROC Friese Poort: binnen lessen organiseren
- Begeleiding studenten: binnen lessen organiseren
- Vormgeving 3D: studenten Cibap & Deltion College
- Vormgeving app: studenten Cibap & Deltion College
- Materiaalkosten: € 5000,-

Totaal: €36.000,-

Uitvoeringsfase

- Versturen Mobiele Bubbels
- Beheren reserveringen Mobiele Bubbels
- Beheren site en doorontwikkeling naar andere bubbels!

Totaal: € 14.000,-

Kosten omlaag door:

- In plaats van een caravan een experience kist (diversiteits doos) voor in lokaal
- Studenten gebruiken voor spelontwerp
- In plaats van onderzoekers inzetten, cijfers van CBS gebruiken
- Samenwerking met studenten van verschillende opleidingen en niveaus zoeken (Windesheim/Cibap/Deltion op zijn minst)
- Gebruik maken van dingen die er al zijn: Anne Frank vooroordelen spel of Terra Nova of de impliciete associatie test – onderdeel van de "Diversiteits Bubbels".
- Opblaasbare bus in plaats van caravan (zoals de gezonde school)

Downscalen:

- Online caravan (veel minder leuk)
- De inhoud van de caravan kan wellicht ook online door middel van online test – koppelen aan belonen van het geven van een lessenserie (hoe ga jij de meest ingewikkeldste gesprekken aan?)
- "diversiteitsdoos" – test in een lokaal of personeelskamer (zet iets gekst neer in teamkamer)

Upscalen:

- Challenge, lessenserie voor studenten. Mbo-studenten maken caravan, wie heeft de tofste (burgerschap) caravan gemaakt (gericht op diversiteit thema). Hbo-studenten denken na over inhoud (hokjesdenken test door middel van spel), hoe ga je dialoog aan in de klas? Deze caravans komen op een festival.

Haalbaarheid

- Hoe krijg je docenten de caravan in?
- Tijd en planning: wie en wanneer rijdt de caravan?
- Is een opblaasbus praktischer? Mobiele Bubbels is ook inzetbaar als "stand" op beurzen/festivals/studiedagen/pleinen.
- Hoe krijgen we scholen enthousiast hiervoor? Geef als student je docent op voor de Mobiele Bubbels. Ga het gesprek aan.
- Scholen kunnen gaan betalen voor de komst van de Mobiele Bubbels. Je kunt het gebruiken voor in de les! Lessenserie aan koppelen.

Communicatie

Aandacht en bewustwording voor diversiteit/hokjes denken. Hoe voer jij als docent de meest ingewikkeldste gesprekken met je klas en ben jij je als docent bewust van je "eigen bubbel"?

DE DOCENT MAAKT HET VERSCHIL! Dus investeer met deze caravan/bus in je docenten. Waar zit hun handelingsverlegenheid? Hoe ga je als docent de dialoog aan? Prikkelen d.m.v. caravan/bus.

- Burgerschapsnetwerk inzetten
- Mbo locaties/ MBO Raad
- Samenwerkingsscholen
- Scholen rechtstreeks benaderen
- Social media actie laten bedenken door studenten. PR campagne erop. Bijvoorbeeld hashtag actie #burgerschapbubbel #diversiteitsdoos #burgerschapscaravan etc.
- Je kan ook gewoon naar de pleinen toegaan
- Platform netwerk burgerschap
- Colleges van bestuur
- BVMO
- Brief naar directeuren met logo ministerie

5.6 Imago

5.6.1 #NOBullshit!; De kracht van Burgerschap

Teamleden

Sean Sijdzema, Yngrid Pantoja,
Esmee Koppen, Isabelle Dobbe,
Dianne Stam-Zielman

Probleemstelling

Burgerschap heeft een slecht imago bij veel studenten en medewerkers van mbo-scholen. Studenten zijn daardoor vaak niet gemotiveerd voor de lessen: ze zien niet in waarom ze hun tijd hierin moeten steken en wat ze eraan hebben. Voor velen ligt de motivatie bij de inspanningsverplichting. De focus bij beroepsopleidingen ligt vaak op vakspecifieke vakken, waardoor burgerschap vaak 'een ondergeschoven kindje' is. Uren en budget worden vaak als eerste geschrapt bij dit vak. Als medewerkers van mbo-scholen burgerschap vervolgens vaak ook niet belangrijk vinden, is het lastig voor docenten die de lessen geven om voldoende uren te krijgen in hun opleidingsteam, of om bijvoorbeeld ruimte te krijgen om excursies of grotere projecten te plannen, waardoor de lessen minder goed worden. Of nog erger: als de docent die zelf burgerschap geeft het vak niet belangrijk vindt, maar dit 'moet' geven omdat geen enkele andere docent in het team het wil geven. Dit voelt de student en zo wordt het onmogelijk voor de student om dit een leuk vak te vinden.

De –naar ons idee– stoffige en oubollige naam werkt niet inspirerend, maar wekt vooral verwarring ('Wat betekent dat nou eigenlijk?') en weerstand ('Gaat iemand me dan vertellen hoe ik een goede burger moet zijn?') op. Veel studenten én docenten zien het belang van burgerschapsonderwijs dan ook vaak niet in. De afkorting van burgerschap zoals het op veel scholen op het rooster staat, BS, staat voor hen gelijk aan BullShit. Het voelt niet als iets van henzelf, iets waar ook zij onderdeel van zijn, waar ze iets aan hebben: het is iets dat moet. Dus leveren op veel scholen zowel de docenten als de studenten een minimale inspanning, om er zo snel mogelijk vanaf te zijn.

Voorstel eindproduct

- Hoofddoel:* - Het verbeteren van het imago van Burgerschap
- Subdoelen:* - Kansen zien en benutten voor Burgerschap;
- Het belang van burgerschap benadrukken;
- Een wave van energie, inspiratie en motivatie creëren.

Wij willen dat iedereen burgerschap serieus neemt. Dat docenten én studenten kansen zien en deze ook benutten! Er is zoveel moois mogelijk binnen dit vak. Binnen burgerschapsonderwijs is ruimte om mensen te ontmoeten die anders denken dan jij, en de mogelijkheid om daarmee te oefenen en te leren omgaan. Het vak is

zó belangrijk en relevant voor de vorming van jongeren en burgers in de samenleving; voor ons allemaal, voor nu én later. Kortom, burgerschap is #nobullshit. Met de campagne #nobullshit willen we een reclamecampagne opzetten waarmee we een platform creëren die een landelijke wave tot imagoverbetering tot stand brengt. Een wauw-effect opwekken, bewustwording creëren; waarna een beweging ontstaat waarin iedereen mee gaat. 'Viral' gaan.

We zouden een landelijke alles omvattende campagne willen opstarten om het imago van Burgerschap te verbeteren.

Onderdelen van deze campagne zouden kunnen zijn:

- Een reclameclip waarin we een burgerschap-ervaring meegeven (een maatschappelijk thema/dilemma belichten waarin veel burgers zich herkennen) waarbij we een appèl doen op gevoel en een statement zetten voor het belang van burgerschap, wat eindigt met de hashtag #nobullshit. Dit zou een reclamespotje á la Sire kunnen zijn.
- Op social media willen we een Burgerschap-flow creëren die viral gaat met de hashtag #nobullshit waardoor er naamsbekendheid ontstaat voor de campagne en mensen betrokken raken.
- Een landelijke wedstrijd met een oproep voor een nieuwe naam voor het vak waardoor de betrokkenheid en naamsbekendheid vergroot en iedereen zich onderdeel voelt van Burgerschap. Burgerschap is meer dan alleen een vak of het mbo.

De clips moeten energie geven. Het moet direct duidelijk zijn wat je hebt aan burgerschapslessen, waarom het belangrijk én leuk is!

De clips moeten viral gaan of in elk geval maken dat studenten en docenten ze gaan liken en delen en/of erop gaan reageren, zodat er hopelijk een beweging op gang komt van mensen die inzien hoe belangrijk, veelzijdig en interessant burgerschapsonderwijs is (of kan zijn).

Plan van aanpak

- We maken een poster waarin we onze campagne duidelijk maken. Deze poster zullen we ook laten zien op de bijeenkomst met de Minister van OCW. Deze poster wordt door onze groep zelf gemaakt, met een grafisch computerprogramma. Vervolgens willen onderstaande stappen ondernemen om onze campagne vorm te geven:
- We maken samen met studenten van het Mediacollege en de artiestenopleiding van ROC van Amsterdam een of meerdere korte clips van 1 minuut over actuele maatschappelijke thema's die passen bij de verschillende dimensies van burgerschap en laten die eindigen met een student die zegt: nobullshit. Deze clips worden op verschillende plekken opgenomen. We betrekken docenten en studenten van het Mediacollege om met ons mee te denken over en ons te helpen bij scenario's en het proces van filmen en editen. Studenten van de artiestenopleiding vragen we om te acteren in de filmpjes.

In de scenario's moet iets prikkelends (dit kan ook een uitdagende challenge zijn die oproept tot actie) zitten, waardoor studenten en docenten erop gaan klikken en vooral ook ze daarna gaan doorsturen/likken/erop reageren en we daarmee een golf of een beweging kunnen beginnen waarbij iedereen die de filmpjes kijkt ineens anders naar burgerschapsonderwijs gaat kijken. We gaan dat zelf nog verder uitwerken, bij voorkeur met hulp vanuit het Media-college.

- De laatste fase is het delen van de filmpjes, dat kan via social media, de kanalen van de scholen waar de leden van Team Bullshit op zitten, en via het netwerk van het Kennispunt MBO Burgerschap van de MBO Raad.
- Dan moet de ontwikkeling daarna eigenlijk zelf doorgaan, de leden van Team Bullshit kunnen de beweging steeds weer opnieuw in gang zetten door ergens op te reageren, de filmpjes naar nieuwe mensen door te sturen en dergelijke, maar het gaat hier vooral om de beweging van anderen.
- In de filmpjes kunnen we ook de wedstrijd noemen voor het bedenken van een nieuwe naam voor Burgerschap.

Wie voert uit

Mediacollege, artiestenopleiding ROCvA, team bullshit.

Ook zouden we graag met een professioneel reclamebureau in gesprek gaan, om met hen te sparren over onze ideeën. Wij komen zelf allemaal niet uit de reclame-wereld en zouden graag van advies voorzien worden. Als tip is ons het BKB campagnebureau genoemd.

Partners

Mediacollege Amsterdam.

Het Kennispunt MBO Burgerschap kan uiteindelijk een rol spelen in de verspreiding.

Middelen

De leden van Team Bullshit kunnen tijd investeren in het bedenken van de scenario's en het regelen en afstemmen van de samenwerking met bijvoorbeeld het Mediacollege en de artiestenopleiding van het ROC van Amsterdam.

Begroting

- Honorarium voor studenten die acteren in de filmpjes.
- Kosten voor samenwerking met Mediacollege.
- Kosten voor advies van reclamebureau.

Wij durven geen exacte bedragen te noemen, maar wij schatten in dat de kosten hier niet hoog voor zijn. Onze schatting is dat dit gezamenlijk niet hoger dan 3.000 euro zal zijn.

Haalbaarheid

Risico is dat de filmpjes kort en leuk moeten zijn, zodat studenten ze ook echt willen kijken, maar dat ze tegelijkertijd wel serieus genoeg moeten zijn om ons punt te maken, anders werkt het niet. De filmpjes moeten echt de spijker op zijn kop slaan, en

dus een echt goed scenario moeten hebben. De filmpjes moeten tenslotte ook echt leuk zijn, anders willen mensen de filmpjes niet delen, en dat is juist wat we willen.

Communicatie

Afhankelijk van de kwaliteit en inhoud van het eindproduct kunnen de filmpjes gedeeld worden via het netwerk van het Kennispunt MBO Burgerschap (website, Twitter, nieuwsbrief). Team Bullshit, docenten en studenten kunnen de filmpjes ook verspreiden via hun school en hun persoonlijke netwerk.

Doelgroep

Studenten en docenten van mbo-scholen zijn de belangrijkste doelgroepen, zij moeten het belang van burgerschapsonderwijs voor henzelf gaan inzien. Daarnaast zou het mooi zijn als ook mensen buiten de school naar de filmpjes kijken en ineens denken: wat goed, dat burgerschapsonderwijs!

Betrokkenen

Online zetten we de filmpjes in, hopelijk via het Kennispunt MBO Burgerschap maar ook via social media moet de campagne gaan lopen. Eigenlijk moet het zo mooi zijn dat studenten en docenten de filmpjes zelf gaan verspreiden (bijvoorbeeld via Twitter, Facebook, Instagram, YouTube).

Draagvlak/uitvoerbaarheid

Bij het Kennispunt MBO Burgerschap was voorzichtig enthousiasme. Het idee om het imago van burgerschapsonderwijs te verbeteren is zeer welkom, maar voordat er toezeggingen kunnen worden gedaan over verspreiding via het netwerk moet wat meer bekend zijn over de inhoud en kwaliteit van de filmpjes.

Vanuit het Mediacollege is veel enthousiasme om mee te denken over de uitvoering van de filmpjes. De vraag daarbij is nog wel wat de kosten daarvan zullen worden.

De artiestenopleiding van het ROC van Amsterdam is ook enthousiast over het plan om filmpjes te maken en wil graag meehelpen om studenten te vinden die in de filmpjes acteren. We zullen deze studenten daar wel wat voor moeten bieden.

6 Reflectie

In dit hoofdstuk worden de ervaringen tijdens de verschillende labs beschreven. Hebben de labs gebracht wat we er vooraf van hadden gehoopt? Past het lab-concept bij vernieuwing van het onderwijs? En wat hebben de labs mogelijk daarnaast nog opgeleverd?

De doelstelling van het MBO BurgerschapLab is te komen tot minimaal tien concrete voorstellen over de invulling van burgerschapsonderwijs. Deze voorstellen worden benut bij de verdere uitvoering van de Burgerschapsagenda en het beleid voor stimulerend burgerschapsonderwijs.

Na vier labs kunnen we concluderen dat de vier regio's met elkaar vijftien voorstellen hebben opgeleverd. Niet al deze voorstellen zetten het burgerschapsonderwijs meteen helemaal op zijn kop, maar geven wel inzicht in de manier hoe er naar burgerschap gekeken wordt, wat er mist en hoe hier handen en voeten aan gegeven kan worden.

Hieronder gaan we inhoudelijk dieper in op enkele aspecten van de labs.

6.1 Opzet

Iedere regio heeft 4 labbijeenkomsten gehad. Tijdens de labs stond het volgende centraal:

Lab 1: Elkaar ontmoeten, het thema verkennen en onderzoeken

Lab 2: Onderzoeken en ontwikkelen

Lab 3: Uitproberen, leren en verbeteren

Lab 4: Leren en overdragen

Tijdens de labs werkten de teams met hun coach aan een voorstel voor vernieuwend burgerschapsonderwijs en spraken ze af of er in de tussentijd nog acties uitgevoerd moesten worden. Indien nodig hadden ze tussendoor ook nog contact met hun coach. Na lab 4 hebben de teams hun plannen af en zijn ze ook klaar voor de presentatie op de slotbijeenkomst op woensdag 27 maart 2019.

6.2 Teams

In het MBO BurgerschapLab werkten studenten en docenten gezamenlijk aan verbeteringen van het burgerschapsonderwijs op het mbo. Belangrijk hierbij is dat er als gelijkwaardige partners samen werd gewerkt.

Studenten en docenten gingen op een respectvolle manier met elkaar in gesprek of discussie, er werd naar elkaar geluisterd en men was open en eerlijk naar elkaar. Studenten gaven aan de docent als gelijkwaardige gesprekspartner te zien. Vanuit deze prettige ervaring voelde de student zich vrij dingen in de groep te brengen en te delen. Het was mooi om te zien hoe studenten en docenten met elkaar in discussie gingen en het zeker niet altijd met elkaar eens waren. Een mooi voorbeeld:

*“We zijn het niet eens met elkaar,
en dat mag ook. Ook dat is
burgerschap.”*

– Student

Tijdens de labs heerste er een gelijkwaardige, informele sfeer. Zowel door docenten als studenten is deze samenwerking als zeer positief ervaren. Er werden onderling tips uitgewisseld, ervaringen omtrent burgerschap gedeeld, adviezen gegeven en vragen gesteld. Deelnemers wilden graag van elkaar leren en ervoeren grotendeels dat de mix tussen studenten en docenten een toegevoegde waarde en zelfs noodzakelijk was. Ideeën werden juist beter afgebakend doordat er vanuit twee perspectieven werd gekeken.

Het commitment dat de individuen hadden met de labs was wel verschillend. Met name docenten zijn niet altijd aanwezig geweest tijdens de verschillende labs. Voor de deelnemers die wel aanwezig waren, was dat vervelend. Ook bleek dat er tussen de labs door weinig vooruitgang werd geboekt door de teams. Het denken, experimenteren en ideeën uitwisselen vond daardoor vooral tijdens de labs plaats.

6.3 Lab-methode

Opbouw van de labs

In de eerste bijeenkomst heeft de groep d.m.v. diverse werkvormen kennis gemaakt met elkaar en elkaars burgerschapsonderwijs. Deze gesprekken leverden voor de deelnemers al verschillende inzichten op. Studenten kwamen erachter dat de manier waarop zij onderwijs krijgen voor elke instelling en soms zelfs opleiding anders is. En studenten en docenten ontdekten hoe zij beiden naar het onderwijs kijken, tegen dezelfde zaken aanlopen en gedeelde ambities hebben. Op deze manier kwamen al enkele knelpunten in het onderwijs voor het voetlicht. Opvallend was het enthousiasme tijdens de gesprekken over de vraag ‘wat is burgerschap?’. Deze gesprekken brachten de deelnemers bij elkaar, wat het vormen van de teams ook gemakkelijk maakte.

“Leuk om meer mensen te ontmoeten die burgerschap ook zo belangrijk vinden. De noodzaak om het vak te veranderen is hoog!”

– Docent Lab Eindhoven

Tijdens het tweede lab werd van de teams gevraagd om dieper op het door hen gekozen verbeterpunt in te gaan en naar een oplossing te zoeken. Dit vroeg veel van de creativiteit van de deelnemers en was voor het ene team gemakkelijker dan voor het andere team. De neiging van deelnemers was groot om toch te blijven denken vanuit de bestaande lessen en kaders. Door tussentijds van de teams te vragen om een onaf idee te pitchen voor de groep, maakte dat de ideeën steeds scherper en meer afgebakend werden waarbij ook associaties en ideeën van andere teams werden meegenomen. Tijdens dit lab kwam heel duidelijk naar voren met welke ‘problemen’ de teams aan het werk waren en in welke richting de oplossing lag. De teams is gevraagd om tussen lab 2 en 3 hun idee verder te onderzoeken en te testen in de praktijk. In de meeste gevallen waren de teams geneigd om hier een enquête voor in te zetten, om de mening van anderen te peilen, en niet zozeer daadwerkelijk een lesidee uit te proberen.

“Echt jammer dat de dag nu al weer is afgelopen. Echt leuk dat we echt tot een idee zijn gekomen.”

– Student Lab Zwolle na lab 2

Het derde lab stond in het teken van het concreet uitwerken van een definitief plan. Tijdens dit lab hadden diverse teams extra ondersteuning nodig van de coaches. Het vroeg veel van de deelnemers om hun, nog enigszins vage, ideeën concreet te maken. Hierbij waren duidelijke verschillen te zien tussen de teams. Bij sommige teams bleek deze stap naar concreet maken de verschillen van inzichten naar boven te halen. Deze teams moesten weer terug naar de tekentafel om een gedeeld beeld te vormen (opvallend is dat deze teams vaak bestonden uit met name docenten). De teams die het wel lukte om echt concreet te worden, hadden vaak ook de meest afgebakende voorstellen (zoals het burgerschapsfestival en het SGBB). Tijdens dit derde lab hadden de teams vooral veel vrijheid om zelf te bepalen wat ze nodig hadden om hun plan verder uit te werken, zonder vaststaand

programma. De coaches hadden verschillende werkvormen achter de hand om het team verder te helpen. Dit werkte voor het ene team uitstekend, andere teams hadden behoefte aan meer structuur.

Tijdens het vierde lab zijn de puntjes op de i gezet en zijn de voorbereidingen getroffen voor de presentatie middels onder andere een pitch-workshop. Tussen lab 3 en 4 hebben de coaches feedback gegeven op de plannen om zo de laatste zaken concreet te maken, hier konden de teams tijdens de start van lab 4 mee aan de slag. Dit heeft uiteindelijk vijftien concrete plannen opgeleverd, die tijdens de slotbijeenkomst gepitcht en gepresenteerd worden.

“Leuk dat er concrete plannen uit zijn gekomen. Je kon niet in een hoekje niks zitten te doen, je moest echt aan de slag!”

– Docent Lab Eindhoven

Begeleiding

Tijdens alle labs was de rol van de coach relevant. Vragen die door de coach werden gesteld, hebben de teams geholpen om te concretiseren en af te bakenen. Ook hielp de coach om een gelijkwaardige rol tussen studenten en docenten te waarborgen, zodat iedereen een gelijke stem had in de totstandkoming van het plan. Daarnaast is er met een aantal teams tussentijds contact geweest, wanneer ze vragen hadden. De coach was daarmee een vertrouwd persoon waar ze een kort lijntje mee hadden.

6.4 Kwaliteit van de voorstellen

Het referentiekader van de meeste deelnemende studenten en docenten is de eigen directe praktijkervaring. Dit is te zien in de kwaliteit van de meeste voorstellen. De voorstellen zijn vaak gericht op een directe verbetering van de eigen praktijk. Het vraagt veel van de deelnemers om verder te denken dan de eigen context en daarmee ook ideeën te genereren die wat verder van de eigen praktijk afstaan en misschien wel impact hebben op het hele systeem. Daarnaast zijn veel van de deelnemers niet gewend om een concreet projectvoorstel uit te werken en waren vragen over begroting en haalbaarheid ook lastig te beantwoorden.

Toch hebben de teams samen mooie plannen opgeleverd en is hiermee ook duidelijk geworden wat de vijf focuspunten zouden moeten zijn bij het nadenken over burgerschapsonderwijs:

1. Eigenaarschap student / Student als co-auteur van het onderwijs
2. Met burgerschap naar buiten
3. Kaders
4. Bekwaamheid van docenten
5. Imago

De labs hebben gesprekken gefaciliteerd tussen de deelnemers, die allemaal met een bepaalde motivatie naar de labs zijn gekomen. De deelnemers hebben deze gesprekken gewaardeerd en zijn door elkaar geïnspireerd om verder met het onderwijs aan de slag te gaan.

Ook weten we dat een aantal studenten door deelname aan de labs gevraagd zijn om ook op hun eigen school aan een 'denktank' deel te nemen.

“O, dus iedere school mag zelf weten hoe het gaat? Dan ga ik eens aan de opleidingsmanager vragen waarom wij alleen maar van die suffe opdrachten krijgen.”

- Student

“Ik ben bezig mijn lessen voor de volgende periode voor te bereiden en probeer nu het boek niet te veel leidend te laten zijn, wat eerder wel zo was.”

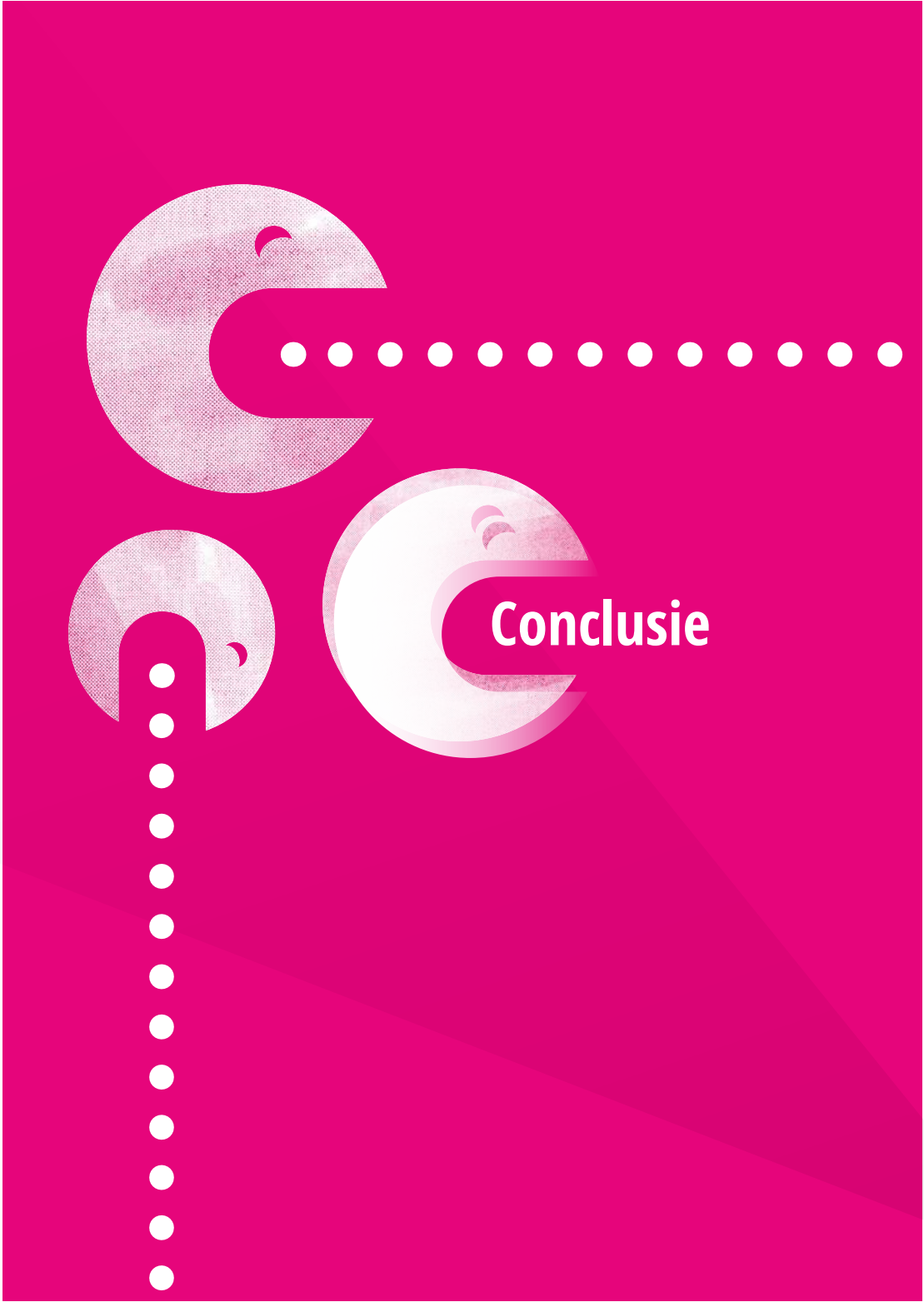
- Docent

6.5 Neveneffecten

Naast de vijftien concrete voorstellen die dit project heeft opgeleverd, zijn er nog een aantal neveneffecten te noemen die het MBO BurgerschapLab heeft opgeleverd.

Zoals hierboven beschreven, hebben de deelnemers in de labs duidelijk gemaakt hoe er naar burgerschap gekeken wordt en waar de knelpunten liggen. Daarnaast hebben de aankondigingen op social media niet alleen aanmeldingen voor de labs opgeleverd, maar ook reacties van andere partijen die geïnteresseerd zijn in deze ontwikkelingen. Zo is een vertegenwoordiger van de Provincie Overijssel tijdens één van de labs langs gekomen om de ontwikkelingen te horen, aangezien zij zelf ook bezig zijn met burgerschap in de provincie. Het nut en de noodzaak van goed burgerschapsonderwijs lijkt weer meer op de kaart te staan en het moment om vanuit de voorstellen het onderwijs door te ontwikkelen, samen met betrokkenen, is aangebroken.

Van een aantal scholen (ook scholen die niet hebben deelgenomen aan het MBO BurgerschapLab) weten we dat ze de presentatie van de voorstellen zien als een startpunt om het thema en de burgerschapslessen ook op hun school weer onder de aandacht te brengen en verder te helpen met concrete voorstellen.

Conclusie

7 Conclusie

Na zes maanden MBO BurgerschapLab, van de werving van de deelnemers tot aan het voorbereiden op de pitch en het afronden van de voorstellen door alle teams, kunnen we concluderen dat er vijftien concrete voorstellen liggen. Voorstellen die dichtbij de onderwijspraktijk staan, die veelal relatief gemakkelijk in te passen zijn in het onderwijs en die een groot draagvlak hebben bij de deelnemers van de labs. Ook waren de labs zelf een geslaagd experiment: de labs lieten zien dat docenten en studenten samen eigenaar kunnen zijn van beter burgerschapsonderwijs.

Getuige de thema-keuze in lab 1 en de uiteindelijke voorstellen die hieruit zijn voortgekomen, wordt duidelijk dat de urgentie en behoefte voor het verbeteren van het burgerschapsonderwijs veelal ligt op les- en curriculumniveau. Daarnaast wordt de status van de docent en de omgeving waarin geleerd wordt belangrijk geacht om te verbeteren.

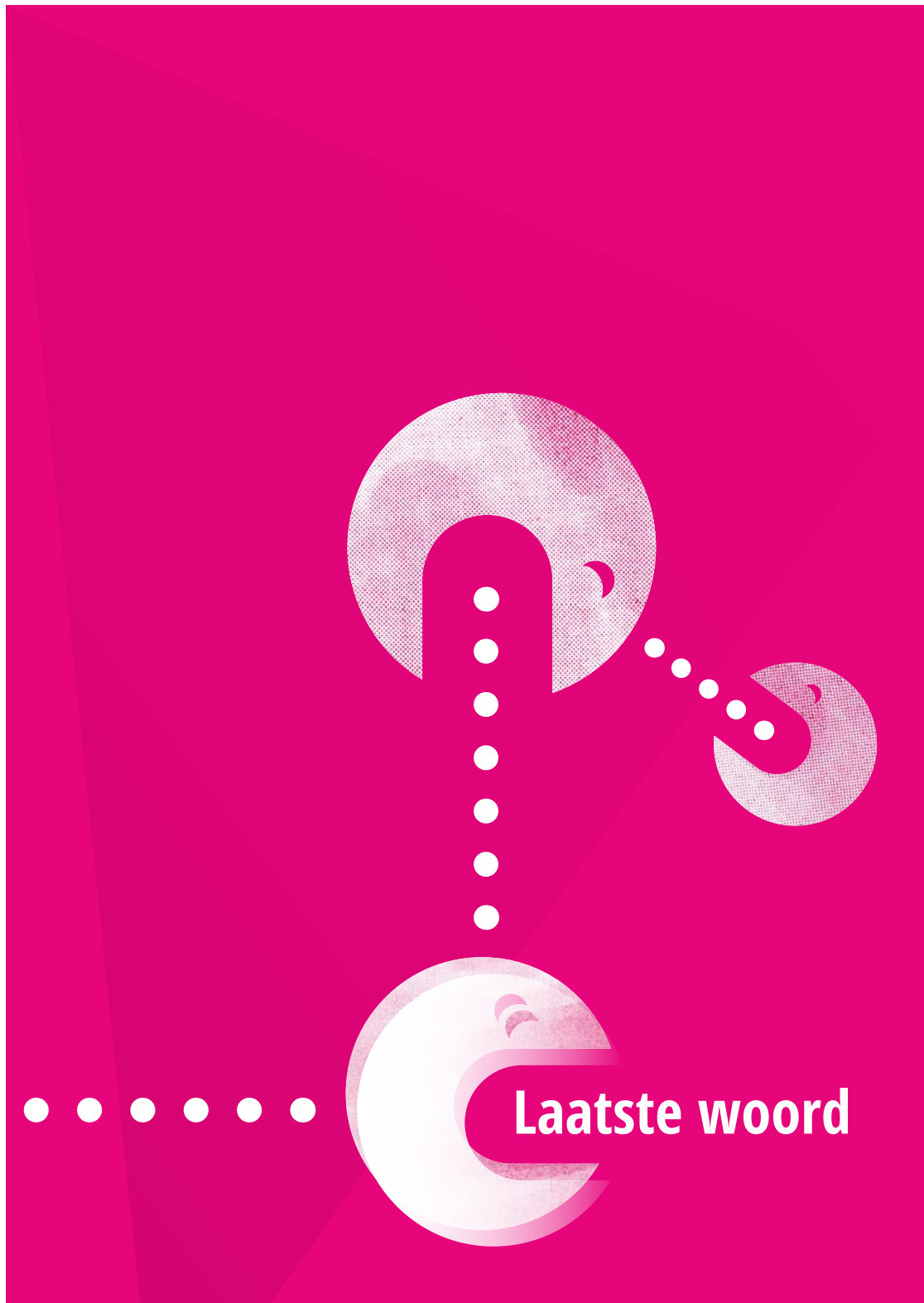
Dit vraagt van scholen, maar zeker ook van betrokkenen bij deze scholen en het thema burgerschap (die ook betrokken zijn tijdens de labs), dat zij op meerdere niveaus aan de slag kunnen (of moeten) om het burgerschapsonderwijs een kwalitatieve boost te geven.

Een veelal genoemd probleem is de status van de burgerschapslessen; het wordt benoemd als ondergeschoven kindje of geen aantrekkelijke lessen om te geven of volgen. Dit, terwijl het opleiden tot burger één van de drie pijlers is van het mbo! Daarin zouden de burgerschapslessen toch meer aandacht en een serieuzere uitwerking verdienen dan momenteel vaak het geval is.

Tegelijk kunnen we concluderen dat er enorm veel goede ideeën zijn, welwillendheid bij zowel studenten als docenten, maar ook bij managers en externe partijen, om het burgerschapsonderwijs in het mbo een goede boost te geven en weer op de kaart te zetten.

Dit vraagt dan ook dat, nadat tijdens het MBO BurgerschapLab met name studenten en docenten hebben gesproken over dit thema en voorstellen hebben ontwikkeld, vanaf nu ook managers, externe partijen en overheden hun rol pakken in de (door)ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs en de ontwikkeling en uitvoering van de voorstellen.

Wij hopen dan niet alleen dat de winnende voorstellen verder ontwikkeld en uitgevoerd gaan worden, maar dat álle voorstellen inspireren en activeren om het mbo-burgerschapsonderwijs naar een hoger plan te tillen!

8 Laatste woord, door een student

Tijdens het MBO BurgerschapLab zijn we bezig geweest met het kijken wat organisaties en studenten misten tijdens de burgerschapslessen. Tijdens deze gesprekken kwamen we aardig op hetzelfde uit: bij zowel studenten als docenten is een duidelijke behoefte aan een betere mix tussen praktijk en boek. Er moet wat te beleven zijn!

We zijn de afgelopen vier labs bezig geweest met het burgerschapsfestival om zo de betrokkenheid van de student te vergroten. Participeren is voor ons de eerste stap naar bewustzijn en om een beeld van de samenleving te krijgen. Ik vond de deelname aan het MBO BurgerschapLab erg bijzonder om op zo'n manier betrokken te zijn bij innovatie binnen het onderwijs. Persoonlijk kijk ik heel positief tegen burgerschap. Doordat ik zelf veel participeer binnen de studentenraad krijg je echt dingen voor elkaar binnen de school en de regio.

Ik ben niet anders naar burgerschap gaan kijken binnen onze eigen organisatie, maar wel naar de overkoepelende factor van burgerschap in alle branches. Voor mij is burgerschap belangrijker geworden binnen deze lab-periode en zeker iets waarin ik mij verder wil verdiepen. Misschien word ik ooit wel burgerschapsdocent.

Ik hoop dat we met zijn allen een prachtig burgerschapsfestival kunnen houden, ergens in het komende jaar, waarin we ook impact kunnen hebben op de omgeving van onze school. Ik zou graag verschillende groepen uitnodigen en workshops ontwikkelen, om er samen een fantastische dag van te maken.

Sem Veen, student Media Communication bij Cibap en deelnemer MBO BurgerschapLab

